

Wyższa Szkoła Teologiczno-Społeczna w Warszawie

Wydział: Teologiczny

Wojciech Wysopal

Obraz rodziny w Księdze Rodzaju

Praca końcowa napisana

pod kierunkiem

dr Elżbiety Bednarz

Warszawia 2013

SPIS TREŚCI

WYKAZ SKRÓTÓW	3
Skróty biblijne	3
Skróty serii	3
WSTĘP	5
1. Metodologia badań	5
2. Osnowa bibliograficzna	5
ROZDZIAŁ I – RODZINA W OKRESIE PRZEDPATRIARCHALNYM	6
1.1 Okres przedpatriarchalny	6
1.2 Adam i Ewa – archetyp rodziny	7
1.3 Od monogamii do poligamii	8
1.4 Synowie Noego i ich żony	9
1.5 Abram i Saraj	10
1.6 Podsumowanie	14
ROZDZIAŁ II RODZINA CZASÓW PATRIARCHALNYCH	15
2.1 Od Abrama do Abrahama	15
2.2 Lot i jego gościnność	15
2.3 Ismael i Izaak	16
2.4 Izaak i Rebeka	17
2.5 Izaak i jego dziedzictwo	18
2.6 Biblijna rodzina a narody ościenne	19
2.7 Podsumowanie	21

ROZDZIAŁ III CZASY JAKUBA PATRIARCHY.....	23
3.1 Nowy patriarcha nadchodzi	23
3.2 Gdy zabraknie dziedzica	24
3.3 Nie mieczem lecz słowem	25
3.4 Kain i Abel czasów patriarchalnych.....	27
3.5 Gdy nowy naród powstaje.....	27
3.6 Józef w kręgach rodzinnych	28
3.7 Tamar i boska sprawiedliwość	29
3.8 Podsumowanie.....	32
ZAKOŃCZENIE	34
1. Rodzina Kluczem Księgi Rodzaju	34
2. Jednolitość kulturowa i historyczna.....	34
BIBLIOGRAFIA	36
Słowniki, leksykony i encyklopedie	36
Opracowania.....	36
Przekłady źródeł.....	37
Internet.....	37

Wykaz skrótów

Skróty biblijne

ST	–	Stary Testament	Mk	–	Ewangelia św. Marka
Rdz	–	Księga Rodzaju	Łk	–	Ewangelia św. Łukasza
Wj	–	Księga Wyjścia	J	–	Ewangelia św. Jana
Kpł	–	Księga Kapłańska	Dz	–	Dzieje Apostolskie
Lb	–	Księga Liczb	Rz	–	List św. Pawła do
Pwt	–	Księga Powtórzonego	Rzymian		
Prawa			1 Kor	–	1 List św. Pawła do
Joz	–	Księga Jozuego	Koryntian		
Sdz	–	Księga Sędziów	2 Kor	–	2 List św. Pawła do
Rt	–	Księga Rut	Koryntian		
1 Sm	–	1 Księga Samuela	Ga	–	List św. Pawła do
2 Sm	–	2 Księga Samuela	Galacjan		
1 Krl	–	1 Księga Królewska	Ef	–	List św. Pawła do
2 Krl	–	2 Księga Królewska	Efezjan		
1 Krn	–	1 Księga Kronik	Flp	–	List św. Pawła do
2 Krn	–	2 Księga Kronik	Filipian		
Ezdr	–	Księga Ezdrasza	Kol	–	List św. Pawła do
Ne	–	Księga Nehemiasz	Kolosan		
Est	–	Księga Estery	1 Tes	–	1 List św. Pawła do
Hi	–	Księga Hioba	Tesaloniczan		
Ps	–	Księga Psalmów	2 Tes	–	2 List św. Pawła do
Prz	–	Przypowieści Salomona	Tesaloniczan		
Kz	–	Księga Kaznodziei	1 Tm	–	1 List św. Pawła do
Salomona			Tymoteusza		
Iz	–	Księga Izajasza	2 Tm	–	2 List św. Pawła do
Jr	–	Księga Jeremiasza	Tymoteusza		
Tr	–	Księga Trenów	Tt	–	List św. Pawła do Tytusa
Ez	–	Księga Ezechiela	Hbr	–	List do Hebrajczyków
Dn	–	Księga Daniela	1 P	–	1 List św. Piotra
Oz	–	Księga Ozeasza	2 P	–	2 List św. Piotra
Jl	–	Księga Joela	Jud	–	List św. Judy
Am	–	Księga Amosa	1 J	–	1 List św. Jana
Ab	–	Księga Abdiasza	2 J	–	1 List św. Jana
Jon	–	Księga Jonasza	3 J	–	1 List św. Jana
Mi	–	Księga Micheasza	Ap	–	Apokalipsa św. Jana
Na	–	Księga Nahuma			
Ha	–	Księga Habakuka	Apokryfy		
So	–	Księga Sofoniasza	Hen	–	Księga Henocha
Ag	–	Księga Aggeusza			
Za	–	Księga Zachariasza	Skróty serii		
Ml	–	Księga Malachiasza	LXX	–	Septuaginta
NT	–	Nowy Testament	PŚST	–	Pismo Święte Starego
Mt	–	Ewangelia św. Mateusza	testamentu, tom 1, cz. 1.		

Obraz rodziny w Księdze Rodzaju

Wstęp

1. Metodologia badań

Księga Rodzaju dostarcza wielu informacji dotyczących życia rodziny, na bliskim wschodzie. Jest skarbnicą informacji, które zdają się pozornie wykluczać i łączyć, tworząc niespotykane zróżnicowane źródło informacji. Ukazuje ona świat, w którym monogamia przenika się z poligamią, życie rodzinne konfliktuje z religią oraz racjonalizm walczy z irracjonalizmem. Obfituje w wiele przerażających i niemoralnych w dla człowieka współczesnego czynów. Czy jednak teza nie jest wysuwana zbyt pochopnie?

Tekst Księgi Rodzaju podzielony zostanie na trzy rozdziały, w których wnikliwie przeanalizowane zostaną wszystkie aspekty życia rodziny. Okres przedpatriarchalny, patriarchalny oraz czasy Jakuba patriarchy stanowiąc będą podział tekstu w przestrzeni, którego będą prowadzone badania. Niniejszy podział wynika z tego, iż każdy z okresów zawiera, kluczowe elementy ukazujące przeobrażenie rodziny. Pokazane zostanie w jaki sposób stosunkowo niewielka grupa ludzi, powiązana więzami rodzinnymi rozwija się i rozrasta tworząc podwaliny pod elementy narodowości a później państwowości. Wiele uwagi zostanie poświęcone kulturze, odniesieniom do panujących na bliskim wschodzie zwyczajów i prawom dotyczącym życia rodzinnego. Wszystkie wnioski i elementy ostatecznie zostaną połączone i przeanalizowane w podsumowaniu każdego rozdziału.

2. Osnowa bibliograficzna

Dzisiejsze czasy znacząco różnią się od tych, które opisuje Księga Rodzaju. Kultura, zachowania i zasady panujące na bliskim wschodzie same w sobie różnią się znacząco, od kultury europejskiej. Najważniejszym punktem w badaniach nad obrazem rodziny będzie oparcie się na pozycji, która wyjaśnia zachowania, różnice i zależności czasów, o których mówi księga. Pierwszą pozycją, na której należy się oprzeć będzie Komentarz Historyczno Kulturowy do Biblii Hebrajskiej opracowany przez J. H. Walton, V. H. Matthews, M. W. Chavalas oraz pomniejsze komentarze. Niniejsza pozycja jest jedną z lepszych, które są obecnie dostępne na rynku. Nie zabraknie również tekstów źródłowych takich jak Kodeks Hammurabiego, Lipit-Ishtar, Iliada, Odyseja, Septuaginta, Biblia Hebrajska. Ważnym elementem badań będzie bazowanie na opracowaniach dotyczących najnowszych odkryć archeologicznych, pomniejszych opracowaniach i oczywiście słownikach i encyklopediach.

Rozdział I – Rodzina w okresie przedpatriarchalnym

1.1 Okres przedpatriarchalny

Niniejszy rozdział zostanie poświęcony na analizę obrazu rodziny jaki prezentuje Biblia w Księdze Rodzaju. Uwaga zostanie poświęcona na okresie od stworzenia do zawarcia przymierza z Abramem – czas przedpatriarchalny. Jest to trudny okres, który należy podzielić na dwie epoki – przed i po potopie. Dodatkową trudność w badaniu może stanowić problem z datacją Księgi Rodzaju i jej poszczególnymi redakcjami. Spośród wielu teorii¹ w obecnej chwili najbardziej prawdopodobna jest dotycząca wspólnego rdzenia (który mógł być autorstwa Mojżesza). Uważa się, iż do rdzenia Pięcioksięgu (w tym Księgi Rodzaju) dodawane były przez redaktorów różne elementy tj. historie, nazewnictwo, komentarze i oceny sytuacji, uwspółcześnione pozycje geograficzne i znane nazwy ludziom danej epoki. Trudno określić kiedy i kto dokonywał tych redakcji. Bardzo prawdopodobnym jest, iż Tora w obecnej formie została zredagowana podczas niewoli babilońskiej². Badając obraz rodziny okresu przedpatriarchalnego należy skupić się na ogólnym przekazie jaki niesie z sobą tekst, starając się tworzyć odniesienia do obrazów innych interesujących nas epok. Nie zabraknie też odwołań do zwyczajów i literatury znanej na bliskim wschodzie oraz odniesień do poszczególnych praw i kodeksów. Tego typu analiza pozwoli lepiej poznać strukturę biblijnej rodziny, o której opowiada tekst.

¹Powszechną teorią dotyczącym autorstwa Tory jest przyjmowany pogląd mówiący o długotrwałym procesie jej powstawania. Uważa się, że wpływ na kształt Pięcioksięgu miały źródła Jahwistyczne, Elohistyczne, Deuteronomistyczne i Kapłańskie. Tradycyjny pogląd przypisuje autorstwo Mojżeszowi. Problem stanowią liczne zwroty, które nie mogły wyjść spod ręki Mojżesza, Księga Powtórzonego Prawa, została zapisana po śmierci domniemanego autora Pięcioksięgu oraz nazewnictwo wielu opisanych w tekście miejscowości powstało dopiero w czasach sędziów i królów (źródło - L. Jańczuk, *Wstęp do Starego Testamentu*, b.m i d.w.,s. 18-24). Podważanie autorstwa Mojżesza zostało zakwestionowane przez współczesną archeologię. Teza zakładająca istnienie jednego autora (poszczególnych ksiąg w tym Pięcioksięgu przez Mojżesza) staje się faktem. Nie wyklucza to istnienia późniejszych nieznanych nam redaktorów, wprowadzających drobne zmiany i uwspółcześniających materiał dla swojej epoki. Dowodem są odkrycia archeologiczne potwierdzające zdarzenia opisane w Pięcioksięgu i innych księgach biblijnych. Za przykład może posłużyć historia o potopie, istnienie sodomy i gomory (które są faktami archeologicznymi), opis podboju Kanaanu przez Jozuego opisany w listach z Tell El – Amarna i tunel Ezechiela, na którym zachowała się Hebrajska inskrypcja. Faktem przemawiającym za istnieniem jednego autora Księgi Rodzaju jest analiza językowa przeprowadzona przy pomocy komputera w Tel Avivie w latach 80. Wynik mający na celu udowodnić istnienie dwóch autorów Elohisty i Jachwisty okazał się zaskoczeniem, gdyż wykazano, że 1 Mojżeszowa wyszła spod ręki jednego pisarza (źródło - J. Grzesik, *Chronologia Biblijna porównana z orientalną, żydowską i chrześcijańską*, Lubin 2006, s. 11-12 i 16-17).

²*Pięcioksiąg*, [w:] *Religie Świata Encyklopedia PWN wierzenia bogowie święte księgi*, red. B. Kaczorowski, Warszawa 2006, s. 631-632.

1.2 Adam i Ewa – archetyp rodziny

Już w Księdze Rodzaju Biblia opisuje potrzebę życia we wspólnocie. Stworzenie fauny, flory i kobiety (Rdz 2,18-25)³ ukazuje, iż człowiek nie może właściwie funkcjonować, jako samotny organizm. Nawet prozaicznie mało znaczące nazwanie przez Adama zwierząt, wpisuje się w swojej podstawie w relację między człowiekiem a stworzeniem. To właśnie słowo *relacja* stanowi załączek wspólnoty, jaką tworzy małżeństwo. Potrzeba bliskości a w konsekwencji współlistnienia i relacji zaowocowała ustanowieniem instytucji rodziny⁴. Warto tutaj zwrócić uwagę na imiona i słowa określające Adama i Ewę oraz mężczyznę i kobietę, gdyż ukazują one nieznaną na pierwszy rzut oka znaczenie. Imię Ewa oznacza *tą, która powołuje do życia lub obdarzającą życiem*⁵. Imię Adam oznacza *proch ziemi lub ziemię*⁶. Ciekawa jest również gra słów, która dotyczy hebrajskich określeń oznaczających mężczyznę i kobietę – on *isz*, ona *iszah*, te nazwy można by oddać słowami *mąż i mężyna*⁷. Z powyższego nazewnictwa należy jednoznacznie stwierdzić, iż ukazuje wielką współzależność jaka istniała między pierwszymi ludźmi. Warto też zwrócić uwagę na to, że imiona zdają się określać przymioty, jakie towarzyszą dzisiejszej rodzinie. Kobieta była uważana za *tą*, co daje życie – zdradza potomstwo, natomiast los mężczyzny związany jest z ziemią, z której według Księgi Rodzaju pochodzi.

Księga Rodzaju w historii o stworzeniu ukazuje archetyp rodziny, którego motywy przejawiać się będą na karach ST i NT. Niemniej na uwagę w całej historii o stworzeniu, grzechu i wygnaniu z raju zasługuje postawa Boga. Tekst w trzecim rozdziale pokazuje, że przy całej ilości konsekwencji, jaką było poznanie dobra i zła, Stwórca usuwa człowieka z raju. Co ciekawe wydaje się to być motywowane raczej troską niż chęcią zemsty czy odwetu⁸. Uwagę może przykuć fakt, iż ludzie zostali wydaleny razem. Bóg nie odesłał każdego z osobna w swoją stronę ale tak jak razem ich stworzył, razem zgrzeszyli, tak też razem ponieśli tego konsekwencje. Zatem łatwo stwierdzić, że rodzina stanowi jednolity organizm, a nawet ciało, doznające chwały i ponoszące konsekwencję jednakowo. Człowiek od momentu upadku tylko razem – jako mężczyzna i kobieta mógł przetrwać trud jaki przynosiło życie.

³Wszystkie cytaty i fragmenty zaczerpnięte zostały z *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Najnowszy przekład z języków oryginalnych*, Częstochowa 2009.

⁴L. Boadt, *Księga Rodzaju*, [w:] *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego*, red. W. R. Farmer, Warszawa, 2001, s. 179-280.

⁵E. Jezierska, *Kobiety w Starym Testamencie (przykłady wybrane)*, Papieski Wydział Teologiczny, Wrocław b.d.w., s. 4.

⁶Adam, [w:] *Słownik biblijny dla dzieci i rodziców*, C. Northcott, Warszawa 1996, s.3.

⁷L. Boadt, *Księga Rodzaju ...*, dz. cyt., s. 280.

⁸*Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu...*, dz. cyt., s. 40.

Rodziny zobowiązane były do wspólnej pracy na polu, warsztacie czy pastwisku, ponieważ przeżycie obojga zależało od poniesienia wspólnego wysiłku⁹.

1.3 Od monogamii do poligamii

Już w czwartym rozdziale Księgi Rodzaju można trafić na ciekawe zjawisko. W dziewiętnastym wersecie wyraźnie widoczne jest, iż Lamek prawnuk Henocha wziął sobie dwie żony Adę i Sillę. To wydarzenie może wzbudzić liczne kontrowersje ponieważ wydaje się odstępować od pierwotnej monogamii. Szukając przyczyny zaistniałego wydarzenia łatwo natrafić na różne argumentacje. Stanisław Łach uważa, iż powodem było zdziczenie obyczajów, które nastąpiło dwa pokolenia po Henochu¹⁰. Takie stanowisko wydaje się być słabo uzasadniona. Należy zwrócić uwagę, że w żadnym z tekstów dotyczącym czasu przedpatriarchalnego Bóg nie potępia poligamii. Nigdzie nie znajduje się stwierdzenie, że było to grzechem lub złem w oczach Pana. Uzasadnienia musimy szukać gdzie indziej. John Walton uważa, że powodem, dla którego odstąpiono od monogamii było przetrwanie:

W okresie starożytnym istniała nierówna liczba mężczyzn i kobiet¹¹, potrzeby posiadania dużej ilości dzieci do pracy na polu i pasterstwa, pragnienia podniesienia własnego prestiżu i zamożności rodu przez zawieranie licznych kontraktów i wysokiej śmiertelności kobiet podczas porodów¹².

Im więcej żon tym większe szanse na liczniejsze potomstwo, od którego zależało przetrwanie i ciągłość rodu¹³. Powyższe twierdzenie wydaje się doskonale korespondować z warunkami, jakie panowały na bliskim wschodzie już za czasów patriarchalnych, gdzie wielkość rodziny stanowiła o przetrwaniu¹⁴. Jeśli założymy, że sytuacja rodziny przed potopem była taka sama jak po, to dostrzeżemy uzasadnienie dla poligamii. Można uznać, że przyczyną zawierania małżeństw z wieloma kobietami nie było jak podaje S. Łach zdziczenie człowieka, lecz potrzeba przetrwania. Wiele wskazuje na to, iż w tamtym czasie znana wszystkim „Piramida

⁹J. H. Walton, V. H. Matthews, M. W. Chavalas, *Komentarz Historyczno Kulturowy do Biblii Hebrajskiej*, Warszawa 2005, s. 12.

¹⁰S. Łach, *Księga Rodzaju. Wstęp – przekład z oryginału, komentarz*, PŚST, Poznań 1962, s. 236).

¹¹Problemem w tamtych czasach były dzikie zwierzęta tj. lwy, psy, niedźwiedzie (1 Sm 17,34, Sdz 14,5, 1 Krl 16,4), z którymi musieli zmagać się podczas obrony stad i pól pasterze. Duża śmiertelność wśród mężczyzn, którzy stanowili siłę militarną (Rdz 14,14-15) rodziny. Powyższe czynniki doprowadzały do dysproporcji między mężczyznami a kobietami.

¹²J. H. Walton, (...), *Komentarz...*, dz. cyt., s. 14.

¹³*Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu...*, dz. cyt., s. 41.

¹⁴*Rodzina*, [w:] *Encyklopedia Biblii, Źródła, historia, tradycja*, red J. Drane, Warszawa 2000, s. 94-95.

Maslowa”¹⁵, określająca hierarchiczność naszych potrzeb funkcjonowała w nieco innym świetle. Patrząc na nią z perspektywy rodziny z łatwością dostrzeże się ludzi, którzy musieli realizować się w innym środowisku i sytuacjach niż współczesny człowiek. Możemy tutaj ponownie zauważyć, iż rola kobiety była zgodna z imieniem, jakie otrzymała w raju Ewa (powołująca do życia). Źródłem szacunku i uznania oraz samorealizacji płci pięknej w rodzinie było wydanie na świat potomstwa, co doskonale będzie można zaobserwować w przypadku Saraj, Tamar i Anny (Rdz 17; 38, 1Sm 1, 9-19). Jak zauważył wspomniany wcześniej John Walton istniała wtedy dysproporcja sił. Przeważająca ilość kobiet, które posiadały swoją hierarchię potrzeb nie mogła przejść niezauważona. Efektem takiego stanu rzeczy musiała być poligamia, która będzie kreowała obraz rodziny nie tylko w okresie przedpatriarchalnym ale także w czasach Prawa Mojżeszowego z wyszczególnieniem okresu królestwa władanego przez Salomona.

1.4 Synowie Noego i ich żony

W opowieści o potopie znajduje się bardzo ciekawa wzmianka dotycząca tego, iż Noe¹⁶ i jego Synowie posiadali tylko po jednej żonie. Jest to bardzo ważna informacja, zwłaszcza jeśli weźmiemy pod uwagę omówioną już sytuację z Lamekiem i jego żonami oraz późniejszą dotyczącą okresu patriarchalnego. Wspomniane zostało wcześniej, iż o przetrwaniu stanowiła wielkość rodziny. Tymczasem Noe posiadał ją stosunkowo nieliczną, co wydaje się kłócić z dotychczas zaprezentowanym obrazem. Najprostszym wyjaśnieniem niewielkiej rodziny, jaką posiadał Noe, może być stwierdzenie, iż powyższy fragment jest tylko dziełem literackim¹⁷ – bajką, której ostatnie redakcje należałoby przypisać w okolicach II-I wiek przed Chr., ponieważ na ten okres datuje się rozpowszechnienie monogamii w Izraelu¹⁸. Innym wytłumaczeniem nie poruszającym kwestii datacji a skupiającym się na samym tekście będzie stwierdzenie, iż Noe był po prostu biednym człowiekiem o mało

¹⁵Piramida hierarchii potrzeb stworzona przez Abrahama Maslowa opisuje zapotrzebowania oraz motywacje jakie kierują człowiekiem. Stworzył on piramidę, w której dokonał hierarchizacji potrzeb człowieka ze względu na ich wartości: *fizjologiczne, bezpieczeństwa, przynależności, szacunku i uznania, samorealizacji* (źródło - <http://www.edpsycinteractive.org/topics/conation/maslow.html>).

¹⁶Według pseudoepigraficznej Księgi Henocha (Hn 106), nowonarodzony Noe był kimś wyjątkowym. Lamek nie mogąc uwierzyć, iż jest to jego syn, wysłał swojego ojca Matuzalema do Henocha aby wydał swoją opinie na temat wyjątkowego dziecka. Henoch prorokował wtedy, iż Noe od samych narodzin został wybrany przez Pana, on i jego rodzina mieli, jako jedyni przeżyć nadchodzący kataklizm. Jest to ciekawa informacja, która pokazuje Noego w sposób mitologiczny, jako osobę predestynowaną do ocalenia i stania się nowym ojcem wszystkich ludzi. To mogłoby w pewien sposób wyjaśniać dlaczego Noe nie zakładał wielkiej rodziny. Nie wykluczone, że było to spowodowane troską o ich przyszły los (Źródło –R.H. Charles, *Book of Enoch*, Oxford 1995, s. 63-64).

¹⁷L. Ryken, *Biblia jako dzieło literackie* [w:] *Słownik Wiedzy Biblijnej*, red. B. M. Metzger, M. D. Coogan, Warszawa 2007, s. 58-60.

¹⁸*Małżeństwo i wesele*, [w:] *Encyklopedia Biblii...*, dz. cyt., s. 96.

znaczącej pozycji społecznej. Najwidoczniej nie posiadał wielkiego majątku aby utrzymać harem przypominający ten, którym władał Salomon¹⁹. Należy zwrócić uwagę, że tego typu wnioski korespondują z obrazem rodziny jaki kreują nam autorzy biblijni w okresie przedpartiarchalnym. Nabierają one dodatkowego znaczenia jeśli weźmie się pod uwagę, że Bóg w historii niejednokrotnie używał ludzi słabych i nieprezentujących sobą szczególnych zdolności do czynienia rzeczy wielkich. Za przykład może posłużyć nam historia prostytutki Rachab, Dawida i Goliata oraz Eliasza na górze Karmel (Joz 2, 1 Sm 17, 1 Krl 18). Ostatecznie trudno jest określić status społeczny Noego oraz monogamie, jaka panowała w jego rodzinie. Nie można sprecyzować, czy dzieło o potopie zawiera umyślne zabiegi literackie z czasów, krótko przed przyjściem Pana Jezusa. Nie należy też jednoznacznie stwierdzać, że Noe był po prostu człowiekiem ubogim, którego rodziny nie było stać na utrzymanie większej ilości żon. Jedyny fakt, który można z całą pewnością wyartykułować dotyczy tego, że tekst biblijny w historiach opisanych przed potopem przeplata monogamie z poligamią.

1.5 Abram i Saraj

Pozostawiając dyskusje dotyczące poligamii i monogamii należy przejść do obrazu rodziny, jaki można dostrzec w życiu Abrama i jego żony Saraj. Pomimo, że Abram jest zaliczany do grona patriarchów to ważne aby się skupić na okresie kiedy jeszcze nim nie był. Należy przeanalizować jego sytuację rodziną od wyjścia z Charanu do zawarcia przymierza z Bogiem. Pierwsza godna uwagi wzmianka na temat tego związku znajduje się już w Rdz. 11 i dotyczy bezpłodności Saraj – żony Abrama. Niniejszy fragment zdaje się wyraźnie podkreślać, iż niepłodność dla ludzi tamtejszej epoki była czymś nienaturalnym. Stanowiła ona tragedię dla całej rodziny, gdyż przerywała linię dziedziczenia. Brak potomstwa oznaczał również trudną starość, gdyż nie miał kto zajmować się rodzicami, gdy osiągnęli podeszły wiek²⁰. Kolejną rzeczą, jaka rzuca się w oczy jest zależność żony od swojego męża. Przywołane zostaną dwie historie, które znajdują się w Rdz. 12. Pierwszą z nich będzie opuszczenie po usłyszeniu Bożego głosu, przez Abrama Charanu. Wydaje się, iż mąż – ojciec posiadał władzę absolutną rodzinie²¹. Można dostrzec, że w tym wypadku tekst biblijny nie wspomina o obawach jakie mogła mieć przed wyruszeniem w drogę Saraj. Należy zwrócić uwagę, iż decyzja o wyruszeniu w miejsce wskazane przez Boga wiązała się z wielkim

¹⁹R. Fuller, *Małżeństwo* [w:] *Słownik wiedzy...*, dz. cyt., s. 496-497.

²⁰J. H. Walton, (...), *Komentarz...*, dz. cyt., s. 24.

²¹D. F. Wright, *Rodzina* [w:] *Słownik wiedzy...*, dz. cyt., s. 688.

ryzykiem. Można uznać, że Abram wyrzekł się miejsca w domu swojego ojca i zabezpieczenia, jakie się z tym wiązało. Dziedzictwo było jednym z najważniejszych elementów świata starożytnego, dawało bezpieczny start oraz pewne miejsce w społeczeństwie²². Abram zaryzykował zagładę swojej rodziny, która musiała podążać wraz z nim. Za drugi z dowodów zależności całej rodziny od męża – ojca, posłuży przykład przedstawienia przez przyszłego patriarchę swojej żony, jako siostry. Tego typu sytuacja doprowadza do tego, że Saraj trafia do haremu faraona, jako jedna z nałożnic. Sam fakt sugeruje, iż została narażona na zniewagę²³. Wymienienie jaj za zwierzęta gospodarcze oznacza wielkie prawdopodobieństwo, iż Faraon współżył nią. Milczenie tekstu na powyższy temat może być spowodowane oczywistością zajścia stosunku między władcą Egiptu a Saraj. Może też być celowym zabiegiem starającym się ukryć możliwość zaistnienia tego zdarzenia. Niemniej kary, jakie spadły na Egipt mogą być dowodem cudzołóstwa, którego dopuścił się faraon²⁴. Kolejnym argumentem świadczącym o domniemanym zbliżeniu żony przyszłego patriarchy z faraonem będzie przestrzegane przez Abrama prawo. W dalszej części badań będzie można jednoznacznie dostrzec, że w swoim postępowaniu powoływał się na Kodeks Hammurabiego, Lipit – Ishtar lub teksty dokumentów z Nuzi. Jeśli pójdzie się tym tropem będzie można dojść do kultu bogini Asztarte²⁵, jednego z najbardziej rozpowszechnionych w starożytnym świecie. Ważnym prawem, którym podlegali jej czciciele był nakaz dotyczący żony. Każda z nich raz w życiu zobowiązana była do oddania się innemu mężczyźnie, co można ujrzyć w na przykładzie Tamar²⁶. Zakładając, że tego typu praktyki religijne były czymś normalnym, nie dostrzeże się nic złego w stosunku Saraj z faraonem. Należy wziąć pod uwagę, że żona Abrama na dworze faraonowym przebywała, co najmniej kilka dni²⁷, może tygodni. Świadczy o tym zwrot dotyczący zesłania plag na Egipt. Biorąc pod uwagę, iż były to plagi a nie jedna plaga, oznacza to, że musiały być rozłożone w czasie, być może na wzór plag za czasów Mojżesza²⁸. Konsekwencją tak długiego przebywania Saraj na dworze faraona będzie prawie stuprocentowa pewność, iż doszło między nimi do zbliżenia. Należy

²²J. H. Walton, (...), *Komentarz...*, dz. cyt., s. 24

²³*Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu...*, dz. cyt., s. 53.

²⁴E. Jezierska, dz. cyt., s. 9.

²⁵*Kult Astarte (Asztarte)* – semicka bogini miłości, płodności, wegetacji i patronka myśliwych.

Charakteryzowała go prostytucja sakralna przy świątyniach. Dla świątyń Astarte utrzymywane były hierodule, niewolnice uczestniczące w kultach orgiastycznych (źródło - C. Bonnet, *Asztarte*, [w:] *Religia Encyklopedia PWN tom 1*, red. T. Gadacz, B. Milerski, Warszawa 2001, 372-373).

²⁶S. Łach, dz. cyt., s. 475.

²⁷Można też zauważyć, że w momencie opuszczenia Egiptu przez Abrama nie znajdziemy nigdzie nawet wzmianki o ciągle panującym głodzie i nieurodzaju. Zatem bardzo możliwe, że pobyt w Egipcie trwał aż do końca kataklizmu, jaki nawiedził okoliczne ziemie.

²⁸*Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu...*, dz. cyt., s. 53

zaznaczyć, że ponownie tekst Biblijny nie poddaje ocenie postawę głównego bohatera. Wydaje się również, że tło kulturowe usprawiedliwia zachowanie Abrama. Musiał wtedy istnieć zwyczaj, który dawał możliwość wykupu siostry z pod opieki brata. Tymczasem podawanie się za męża w takiej sytuacji mogło oznaczać śmierć²⁹. Bardzo wyraźnie można dostrzec, że rodzina w okresie przedpatriarchalnym ukazana przez Pismo Święte preferuje model autorytarny, w którym ojciec, jako głowa rodu może uczynić cokolwiek zechce z domownikami – w tym żoną³⁰. Warto też wspomnieć, że Abram mówiąc o swojej żonie, iż jest jego siostrą nie skłamał. Prawda jest taka, że była jego przyrodnią siostrą (Rdz. 20,20)³¹. Pytanie, jakie warto postawić dotyczyć będzie relacji Saraj z Abramem, po incydencie w Egipcie. Widzimy, że tekst na ten temat całkowicie milczy. Nie zawiera on nigdzie wzmianek, że cokolwiek w relacji małżeńskiej uległo zmianie.

Bardzo ciekawą rzecz dotyczącą zasad dziedziczenia można dostrzec w zachowaniu Abrama. Zrezygnowany swoim podeszłym wiekiem i brakiem potomstwa wspomina w Rdz. 15, iż jego dziedzictwo przejmie sługa Eliezer. Warto zauważyć, że Abram powołał się w tym wypadku na mezopotamskie prawo, o czym możemy przeczytać w staro babilońskim tekście z Larsa³². Oznaczało to, że sługa lub niewolnik przyszłego patriarchy zostanie adoptowany i uznany za potomka – dziedzica³³. Strapienie rodziny przyszłego patriarchy osiąga swoje apogeum w momencie decyzji oddania przez Saraj swojemu mężowi służącej Egipcjanki – Hagar. Tego typu zachowanie było dopuszczalne a nawet prawnie legalne w starożytnym świecie, tylko za obopólną zgodą małżonków³⁴. Podobny zwyczaj widzimy, że funkcjonował w pochodzącym z XVIII w. przed Chry. kodeksie Hammurabiego i dotyczył zastępczych matek kapłanek, które nie mogły mieć dzieci³⁵. Można tutaj dostrzec w poczynaniach rodziny Abrama pewien rodzaj poligamii. Nie jest on, co prawda tak wyeksponowany jak w przypadku Lameka ale mimo to istnieje w tekście biblijnym. Tego typu krok desperacji pokazuje, jak wielką wagę w świecie starożytnym przykładano do potomstwa. Jest to jeden z najważniejszych obrazów, jaki przekazuje tekst opisujący czasy przedpatriarchalne. Waga i znaczenie potomstwa wydaje się być na tyle istotna, że małżonkowie są w stanie przekroczyć bariery monogamicznego związku. Należy wziąć pod uwagę, że obraz takiej rodziny nie składał się wyłącznie z relacji między mężem a żoną ale jeszcze żonami. W wypadku kiedy

²⁹J. H. Walton, (...), *Komentarz...*, dz. cyt., s. 24

³⁰S. Łach, *dz. cyt.*, s. 333.

³¹A. Zaremba, *Sara* [w:] *Encyklopedia Kościelna rytuał - Seleucja, t. XXIV*, red. Michał Nowodworski, Warszawa 1900, s.379.

³²J. H. Walton, (...), *Komentarz...*, dz. cyt., s. 28

³³S. Łach, *dz. cyt.*, s. 350.

³⁴L. Boadt, *Księga Rodzaju ...*, dz. cyt., s. 291.

³⁵*Kodeks Hammurabiego*, przek. Marek Stępień, Warszawa 1996, s. 44-45.

zastępczą matką zostawała służąca wymagane było aby darzyła swoją panią szacunkiem – do czego nie stosowała się Hagar³⁶. W tekście można dostrzec jeszcze jedno nawiązanie do kodeksu Hammurabiego. Jest nim mianowicie postawa Hagar wobec Saraj. Warto zauważyć, że służąca po zajściu w ciążę wyraźnie zaczęła się wywyższać nad swoją panią. Jak wskazuje tekst reakcja prawowitej żony Abrama jest gwałtowna. Żona przyszłego patriarchy w konsekwencji do tego stopnia poniża swoją służącą, iż ta postanowiła uciec. Ciekawym jest, że Saraj po prostu nie wyrzuciła Hagar. Kiedy zajrzy do ww. kodeksu, dostrzeże się, iż takiego czynu dokonać nie mogła. Karą za wywyższanie się zastępczej matki, która urodziła dziecko, mogła być najwyżej zmiana statusu ze sługi na niewolnika³⁷.

Podsumowując obraz rodziny, jaki ukazuje tekst Pisma Świętego na przykładzie małżeństwa Abrama z Saraj, można zauważyć, że na pierwszy plan wysuwa się bezwzględny autorytet męczyzny. Jego władza była do tego stopnia silna, iż mogła ingerować w bezpośrednie decyzje swojej żony, czego przykład widzimy w historii pobytu w Egipcie. Drugą ważną rzeczą jest potrzeba posiadania potomstwa, głównie ze względów ekonomicznych. Potomstwo im liczniejsze tym silniejsza rodzina. Wiązało się to z większą ilością rąk do pracy, większą ilością wojowników walczących podczas toczenia różnych bitew. W reszcie dawało też możliwość spokojnej starości, choć w przypadku Abrama i Saraj to raczej słaby argument, gdyż teks biblijny opisuje ich już jako ludzi w podeszłym wieku. Na pewno też jednym z ważnych elementów były pobudki religijne. U Abrama była to obietnica Boga choć w kulturze i krajach ościennych, jeden z wymogów stawianych przez boginie Asztarte, której główną aktywność kultu możemy datować na czasy X w. przed Chry. Jej początki sięgają aż III tysiąclecia przed Chry.³⁸, więc oznacza to, iż jej kult był znany za czasów Abrama. Jako, iż Asztarte była boginią płodności, urodzaju i rodzicielstwa jej czciciele zobowiązani byli do wydania potomstwa, nawet kosztem prostytucji o czym będzie można przeczytać w rozdziale trzecim³⁹. Bardzo ważną rzeczą kształtującą obraz biblijnej rodziny było prawo jakie panowało za czasów Abramowych. Mowa tutaj oczywiście o wymienionym już Kodeksie Hammurabiego, który był doskonale znany rodzinie przyszłego patriarchy. Jest to ukazane zwłaszcza w momencie kiedy Hagar miała stać się matką zastępczą. Na samym końcu można też wspomnieć, iż rodzina Abrama swoją spójność i trwałość zawdzięczała licznym interwencjom Bożym. Osoba patriarchy z czasów przed i po zawarciu przymierza ukazuje człowieka omylnego, popełniającego liczne błędy przez,

³⁶J. H. Walton, (...), *Komentarz...*, dz. cyt., s. 30

³⁷*Kodeks...*, dz. cyt., s. 45.

³⁸*Asztarte* [w:] *Religie...*, dz. cyt., s. 58.

³⁹*Astarte* [w:] *Encyklopedia Kościelna a – baranek*, t. I, red. Michał Nowodworski, Warszawa 1873, s. 453-453.

którego cierpią różne osoby – faraon, Hagar, Abimelek. Można powiedzieć, że gdyby nie Boża opaczność rodzina Abrama do niczego by nie doszła.

1.6 Podsumowanie

Obraz Starotestamentowej rodziny nie jest bardzo zróżnicowany. Wydaje się, iż czasy przed potopem za wyjątkiem stworzenia człowieka w ogrodzie Eden ukazują rodzinę przypominającą swoimi przymiotami klan, na czele, którego stał Ojciec. Jest to widoczne zwłaszcza w momentach, których tekst ujmuje związki poligamiczne i suwerenne decyzje głowy rodu (np. Noego). Ilość członków w rodzinie stanowiła o jej sile i przetrwaniu⁴⁰, choć wyjątkiem od tej reguły może być Noe⁴¹. Warto zwrócić uwagę, że postać Noego może stanowić pewien łącznik między czasem przed i po potopie. Jeśli faktycznie przyjmie się, że monogamia prezentowana przez Noego była wynikiem kiepskiego stanu sakiewki i niezaradności życiowej to będzie można dostrzec, iż podobną osobą był Abram. Mimo popełnienia licznych złych decyzji Bóg ciągle czuwał nad rodziną przyszłego patriarchy. Podobnie Boża opieka wydaje się dotyczyć samego Noego. To co ich może łączyć to początkowe niewielkie znaczenie dla środowiska, w którym żyli, ze względu na różne negatywy, które prezentowali swoim życiem oraz Bóg, który bezustannie czuwał nad każdą z rodzin. Okres przedpatriarchalny ukazuje obraz rodziny, której przetrwanie zależne jest od Boga⁴². W tekście można dostrzec, że na kształt rodziny duży wpływ posiadała kultura licznych państw i plemion otaczających Bożych wybraków. Dlatego nie może dziwić, iż wiele biblijnych zwyczajów jest przełożeniem praw i zasad kultur panujących w danym momencie na bliskim wschodzie. Należy też zauważyć, że szereg informacji dotyczących rodziny okresu przedpatriarchalnego jest subiektywnym przekazem redaktorów wpływających na tekst Księgi Rodzaju. Wiele informacji może być aktualne dla epoki, której żyli ludzie dokonujący redakcji ksiąg biblijnych i opisywać zdarzenia przez pryzmat swoich czasów⁴³.

⁴⁰Rodzina, [w:] *Encyklopedia...*, dz. cyt., s. 94-95.

⁴¹Noego można przyrównać do Adama zwłaszcza w strukturze rodziny. Noe tak jak Adam był monogamistą co jest przeciwieństwem wszystkich późniejszych postaci Księgi Rodzaju.

⁴²Można dostrzec, że Bóg w przypadku Noego ochronił go przed potopem i uczynił nowym Adamem. Łaska Boża była z Noe wyratowując go z kataklizmu, jaki przeszedł przez ziemię. Podobnie sprawa ma się z Abramem w jego licznych wędrówkach i popełnianych przez niego błędach. Za sztandarowy przykład można podać otrzymany ratunek w Egipcie, gdy Saraj znajdowała się w haremie faraona (źródło - J. Nowodworski, *Noe [w:] Encyklopedia Kościelna neander – obrzędy*, t. XVI, red. Michał Nowodworski, Warszawa 1885 s. 291-295; S. Łach, dz. cyt., s. 334-335).

⁴³C. Westermann, *Księga Rodzaju [w:] Słownik wiedzy...*, dz. cyt., s. 384-385.

Rozdział II Rodzina czasów patriarchalnych

2.1 Od Abrama do Abrahama

Główny nacisk w drugim rozdziale zostanie poświęcony na czasach od zawarcia przymierza do narodzin Jakuba. Jednym z punktów zwrotnych w życiu Abrama było zawarcie przymierza z Bogiem, o którym można przeczytać w Rdz. 17. Następuje tam bardzo ważne wydarzenie. Bóg zmienia imiona patriarchy i jego żony. Abram staje się Abrahamem a imię Saraj zostaje zmienione na Sara. Ten zabieg podkreśla zawarcie przymierza między Bogiem a ludźmi i oznacza, iż teraz Bóg posiada władzę nad rodziną patriarchy⁴⁴. Należy zwrócić uwagę, że zawarcie przymierza przez Abrama posiada liczne podobieństwa między przymierzem Boga z Noem. Otrzymuje on podobnie, jak Noe określone wymogi moralne, przymierze będzie przechodzić na jego potomków⁴⁵. Od tego momentu możemy do obrazu rodziny dodać jeszcze jedną ważny element – obrzezanie (bĕrit). Było ono znakiem przymierza i jednym z nierozłącznych aspektów, jaki towarzyszył biblijnej rodzinie⁴⁶. Co ciekawe nie istniał analogiczny rytuał dotyczący kobiety. Być może dlatego, że w czasach Starotestamentowych kobieta była zawsze pod panowaniem ojca, brata lub męża⁴⁷.

2.2 Lot i jego gościnność

Zostawiając na chwilę wątek Abrahama warto przejść do sytuacji w rodzinie jego bratanka Lota. Jak opisuje Rdz. 19 był on mieszkańcem Sodomy i jak ukazuje tekst, obrazem doskonałego gospodarza, gdyż był gotowy poświęcić to co najcenniejsze – dziewictwo swoich córek⁴⁸. W razie przyjęcia oferty Lota przez zdziczały tłum, jego córki skazane byłby na samotność, gdyż wartość takiej kobiety znacznie spadała o czym mówi Wj. 22,16-17⁴⁹. W przypadku Lota potomstwo wydane na świat przez jego córki zamknęło by linię rodowodu, gdyż nie możliwym byłoby do określenia kto jest ojcem dzieci. Warto wspomnieć, że tego typu homoseksualizm prezentowany przez lud Sodomy był uświęcony przez kult Baala i Asztarte⁵⁰ oraz powtórzył się za czasów Sędziów⁵¹. Ciekawe wydają się być też koligacje

⁴⁴J. H. Walton, (...), *Komentarz...*, dz. cyt., s. 31.

⁴⁵*Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu...*, dz. cyt., s. 53.

⁴⁶G. W. Buchanan, *obrzezanie*, [w:] *Słownik wiedzy...*, dz. cyt., s. 574.

⁴⁷M. Nowodworski, *obrzezanie* [w:] *Encyklopedia Kościelna neander – obrzędy...*, dz. cyt., s.629.

⁴⁸*Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu...*, dz. cyt., s. 61-62.

⁴⁹J. H. Walton, (...), *Komentarz...*, dz. cyt., s. 92.

⁵⁰S. Łach, *dz. cyt.*, s. 375.

⁵¹Podobne wydarzenie miało miejsce w starożytnym Izraelu. Dotyczy ono przypadku beniaminitów próbujących zgwałcić lewitę z Gabaa (Sdz 19. 22-25).

rodzinne, które nakazywały żenić się i za mąż wychodzić w obrębie własnego rodu, o czym zaprezentowane zostanie więcej na przykładzie Izaaka. Zwróćmy uwagę, że Lot prawdopodobnie chciał złamać tę zasadę, próbując wydać swoje córki za mieszkańców Sodomy (Rdz 19,14). Lot jako cudzoziemiec mało prawdopodobnie, iż był spokrewniony z kimkolwiek z miasta (Rdz 19,9). Po wyjściu z Sodomy córki Lota postanawiają współżyć z własnym Ojcem. Tego typu związki są całkowicie zakazane w Kpł. 18. Co w świetle prawa wyraźnie stanowiło grzech⁵². Tekst w księdze rodzaju zdaje się nie poddawać ocenie całego zajścia. J. H. Walton twierdzi, że niniejsza historia służy temu aby pokazać etiologie pochodzenia Ammonitów i Moabitów⁵³. Takiej możliwości nie można wykluczyć. Niemniej warto zaznaczyć, iż tego typu czyn byłby uzasadniony w przypadku braku możliwości wyjścia za mąż za kogoś z linii rodowej. Rodzina Lota mogła mieć z tym podobny problem, co kilka lat później Abraham gdy wysłał swojego sługę na poszukiwania żony dla Izaaka (Rdz. 24). Uzasadnienia można również szukać w wymienionym wcześniej kulcie Aszarte, który nakazywał kobietom posiadanie potomstwa. Podsumowując historię Lota można odnieść wrażenie, iż w tamtych czasach ponad dobro swoje i swoich dzieci stawiano zapewnienie odpowiedniej gościnności. Co więcej wydaje się, iż małżeństwa między niespokrewnionymi rodami były zakazane.

2.3 Ismael i Izaak

Księga Rodzaju w dwudziestym rozdziale opisuje analogiczną sytuację do tej, która wydarzyła się w Egipcie. Największą różnicą między wcześniejszą historią jest wzmianka świadcząca o zachowaniu Sary w czystości (Rdz. 20,6). Należy zwrócić uwagę, iż tekst dotyczący pobytu Sary w haremie faraona nie zawiera nigdzie tego typu wzmianki. Na dowód swojej niewinności zgodnie z panującym w tamtym okresie zwyczajem Abimelek przekazuje Abrahamowi hojne dary, 11,5 kg. srebra oraz możliwość zamieszkania na swoich ziemiach,⁵⁴ co jest przeciwieństwem zachowania faraona w Egipcie⁵⁵. Tuż po tym incydencie następuje moment narodzin długo wyczekiwanego syna. Abraham dopełnia przymierza i obrzezuje Izaaka dnia ósmego. Warto zauważyć, że jeden z tekstów Ugaryckich opisuje analogiczną historię. Opowiada ona o bezdzietnym królu Kircie, który w końcu z błogosławieństwem bogów doczekał się liczego potomstwa lub poemat o patriarsze Danel, który będąc

⁵² J. F. Craghan, *Księga Wyjścia [w:] Międzynarodowy..., dz. cyt., s. 379.*

⁵³ J. H. Walton, (...), *Komentarz..., dz. cyt., s. 33.*

⁵⁴ S. Łach, *dz. cyt., s. 384-385.*

⁵⁵ Bardzo możliwe, że zachowanie faraona podyktowane było tym, że współżył z żoną Abrahama. Efektem czego było, jak najszybsze wydalenie ze swoich ziem. Faraon nie uścił też żadnego zadośćuczynienia, co może sugerować, iż uważał, że dokonał pełnoprawnej transakcji z domniemanym bratem Sary.

sprawiedliwy nie mógł doczekać się potomstwa. Między tymi postaciami możemy dostrzec wiele podobieństw. Warto wziąć za przykład boskie odwiedziny, których doświadczył Abraham i Danel. Wspólna wydaje się być obietnica własnego potomka, która łączy oba dzieła, choć występuje w różnej chronologii⁵⁶.

To co może bardzo zastanawiać w danej perykopie, to fakt oddalenia Hagar. Według kodeksu Hammurabiego Sara nie miała żadnych prawnych podstaw ku takiemu czynowi. Takie prawo wydaje się potwierdzać dokument z Nuzi⁵⁷. Wszystko wskazuje na to, że Boża rodzina znalazła obejście takiego rozwiązania. Można dostrzec, że wygnania dokonuje Abraham a nie Sara. Co więcej Hagar odzyskuje wolność, co wydaje się być zgodne z Kodeksem Lipit-Ishtar. Należy dodać, iż w myśl tego kodeksu Hagar uzyskawszy wolność, pozbawiona została możliwości dziedziczenia przez swoje potomstwo⁵⁸. Warto zwrócić uwagę, że mimo wydziedziczenia Ismaela, Bóg tak jak obiecał – zatroszczył się o niego i jego i jego matkę. Warto zaznaczyć, że Hagar jest jedyną kobietą w ST, do której bardzo wyraźnie przemawia Bóg⁵⁹. Boży dialog z Egipcjanką jest oznaką troski i opieki jaką obdarzył tą kobietę i jej syna⁶⁰. Należy też zauważyć, że historia z Ismaelem stara się wyjaśnić etnologię pochodzenia Ismaelitów.

2.4 Izaak i Rebeka

Bardzo ważną historią czasów patriarchalnych jest opowieść o małżeństwie syna Abrahama – Izaaka (Rdz 24). Warto dostrzec, że tekst pokazuje, iż przykładano od najdawniejszych czasów wagę do endogamii. Związki wybranej przez Boga rodziny nie mogły krzyżować się z ludem Kanaanu⁶¹. Perykopa zdaje się sugerować jeszcze jedną bardzo ważną rzecz. Mianowicie, ciągłą opiekę i prowadzenie Pańskie, nawet w doborze małżonki dla Izaaka⁶². Najbardziej zastanawiającym faktem wydaje się być prezentowana endogamia. Powód jej występowania w tekście wydaje się być niejasny. Z jednej strony widzimy Boży zakaz mieszania się z obcymi ludami. Tego typu zachowanie tekstu może sugerować, iż redaktorzy chcieli podkreślić czystość narodu wybranego. Jest to wystarczająco sensowne

⁵⁶M. Majewski, *UGARIT – historia, literatura, język na tle biblii Starego Testamentu*, Kraków 2010, s. 29.

⁵⁷J. H. Walton, (...), *Komentarz...*, dz. cyt., s. 34-35.

⁵⁸F. R. Steele, *The Code of Lipit – Ishtar*, Philadelphia 1948, s. 19.

⁵⁹W Starym Testamencie występują jeszcze tylko dwie wzmianki, że Bóg za pośrednictwem anioła lub osobiście przemawiał do kobiety. Jedna opisuje śmiejącą się Sarę na wieść o macierzyństwie, druga opisuje w Księdze Liczb historię z Aronem i Miriam, którzy wystąpili przeciwko Mojżeszowi. Każda z historii różni się od sytuacji z Hagar tym, iż Bóg przemawia do kobiet, kiedy w pobliżu znajdują się mężczyźni, Bóg nie przemawia do nich bezpośrednio, za każdym razem Bóg gani kobiety za ich postępowanie (Rdz 18, 13-15, Lb 12).

⁶⁰*Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu...*, dz. cyt., s. 65.

⁶¹J. H. Walton, (...), *Komentarz...*, dz. cyt., s. 37.

⁶²L. Boadt, *Księga Rodzaju ...*, dz. cyt., s. 295.

wyjaśnienie, gdyż późniejsze opowiadanie o Jakubie wskazuje, że rodzina Rebeki wyznaje lub wyznawała tą samą religię⁶³. Rzeczą nadzwyczajną, która występuje w tekście jest rodzina Rebeki, która pyta się o jej zgodę na wyjazd i poślubienie Izaaka. Podobną sytuację widzimy w przypadku Sychem i Samsona z tą różnicą, że to oni wyszli z propozycją wyboru swojego partnera. Do tej pory przyjmowano, że za aranżację i kontrakty małżeńskie odpowiadali rodzice. Tutaj natomiast w niektórych przypadkach głos mogły zabrać dzieci⁶⁴. Warto wspomnieć, iż negocjacje dotyczące kontraktów małżeńskich zazwyczaj trwały długo⁶⁵. W przypadku negocjacji kontraktu przez emisariusza Abrahama widzimy, iż były one stosunkowo krótkie, co wywołało duży niepokój w rodzinie pani młodej. Należy też wspomnieć o dwóch ważnych zwyczajach, które opisuje tekst biblijny. Pierwszym z nich jest zakrycie twarzy przez Rebeke na widok swojego przyszłego męża. Po pierwsze oznacza to, że przez całą podróż miała ona odkrytą twarz. Po drugie zakryła ją przed swoim oblubieńcem na znak, iż jest jego wybranką. Tego typu zachowanie mogło mieć charakter praktyczny, gdyż podróż z zasłoniętą twarzą w upale mogła być bardzo męcząca. Podobne zjawisko widzimy na malowidłach grobowych z II tys. przed Chr. w Beni Hasan⁶⁶, gdzie kobiety mają odkrytą twarz. Prawo Asyryjskie nakazywało by wszystkie darzące się szacunkiem kobiety nosiły nakrycie twarzy⁶⁷. Po raz drugi w tekście wspomniana zostaje studnia Lachaj-Roj, przy której Hagar doznała Teofanii. Oznacza to, że to miejsce musiało mieć ważne znaczenie w tamtych czasach. Drugim ze zwyczajów było wprowadzenie swojej przyszłej żony do namiotu swojej zmarłej matki. Powyższe zjawisko niesie ze sobą ważną informację dla całej rodziny, ponieważ oznacza, że miejsce po pani zostało zastąpione. Podobne sytuacje można znaleźć w tekstach Ugaryckich, gdzie praktykowano paralelne zwyczaje⁶⁸.

2.5 Izaak i jego dziedzictwo

Istotne informacje zawiera Rdz 25. Ukazuje ona powiązania Abrahama z okolicznymi ludami, za sprawą związku ze swoją konkubiną Keturą. Autor perykopy stara się ukazać, iż Bóg zrealizował swoją obietnicę, czyniąc patriarchę ojcem wielu narodów⁶⁹. Mowa tutaj o potomstwie zrodzonym z Hagar, Ketury i Sary, której syn jako jedyny posiadał prawo do dziedziczenia. Takiej możliwości pozbawiona była reszta potomstwa, gdyż tylko Izaak został

⁶³J. H. Walton, (...), *Komentarz...*, dz. cyt., s. 37.

⁶⁴*Małżeństwo i wesele*, [w:] *Encyklopedia Biblii...*, dz. cyt., s. 96.

⁶⁵G. J. Wenham, *Zaślubiny*, [w:] *Słownik wiedzy...*, dz. cyt., s. 815.

⁶⁶T. Maliszewski, J. Cieślak, *W cieniu piramid* [w:] *Gazeta Wyborcza, Olsztyn*, nr. 49, 27.02.1999, s. 6.

⁶⁷J. H. Walton, (...), *Komentarz...*, dz. cyt., s. 37.

⁶⁸Tamże.

⁶⁹*Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu...*, dz. cyt., s. 72.

synem jego prawowitej żony. Konkubiny, którymi były dwie pierwsze z wcześniej wymienionych kobiet, nie wnosiły posagu, mogły być niewolnicami lub służącymi⁷⁰. Można dostrzec, że kolejną ważną informacją, jaką podaje tekst Księgi Rodzaju jest śmierć Abrahama, której towarzyszyła spokojna i błogosławiona przez Boga starość. Interesujące, że zaraz po śmierci patriarchy i ukazaniu zależności oraz powiązań między ludami ościennymi, przechodzimy do narodzin potomstwa, jakie wydał związek jego syna z Rebeką. Tekst ukazuje analogie między Sarą a swoją synową, ponieważ obie były bezpłodne i długo oczekiwały nadejścia potomka⁷¹. Warto zaznaczyć, że postać Rebeki łączy się w pewien sposób z osobą Anny (1Sm 1, 9-19), która również długo oczekiwała potomstwa. Należy zauważyć, że tekst biblijny zdaje się wskazywać, iż żona Izaaka udała się do nieznanego nam sanktuarium lub miejsca kultu, w którym wołała do Boga – podobnie było z Anną⁷². Może to sugerować, że był to znany zwyczaj, który zachował się do czasów królów. Na pewno powyższa sytuacja ukazuje, że przychylność Boża była kluczowym elementem życia rodziny. Niewykluczone, że sanktuarium, do którego udała się Rebeka nie miało nic wspólnego z kultem, który wyznawał Izaak. Należy pamiętać, że pochodziła ona z ludu, który prawdopodobnie słyszał tylko z opowieści o teofanii jakiej doświadczał Abraham. Istnieje zatem możliwość, iż redaktor celowo nie wspominał, gdzie znajdowało się miejsce, do którego udała się Rebeka zasięgnąć rady wyroczeni Pana.

2.6 Biblijna rodzina a narody ościenne

Należy przejść teraz do narodzin Ezawa i Jakuba. Szczególnie ważna wydaje się kwestia pierworództwa. Kontrakt małżeński z Ugarit informuje, że istniała w tamtych czasach możliwość, wyboru przez matkę syna, który zostanie dziedzicem⁷³. Podobną sytuację można dostrzec w poemacie o królu Kirte, którego najmłodsza z córek⁷⁴ staje się pierworodną pośród swoich sióstr⁷⁵. Zatem należałoby wywnioskować, iż zwyczaj zmiany pierworództwa, na któreś z potomstwa był możliwy w tamtym czasie. W takim wypadku należy możliwym jest, że była to znana praktyka na bliskim wschodzie lub Abrahama i jego rodzinę łączyły jakieś powiązania z ludem Ugarit. Jak się okazuje druga opcja jest bardzo możliwa. Wystarczy, że spojrzymy na grę słów, którą tworzy autor przy narodzinach Ezawa. Zapisane jest, że starszy

⁷⁰J. H. Walton, (...), *Komentarz...*, dz. cyt., s. 39-40.

⁷¹*Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu...*, dz. cyt., s. 73.

⁷²L. Boadt, *Księga Rodzaju ...*, dz. cyt., s. 297.

⁷³J. H. Walton, (...), *Komentarz...*, dz. cyt., s. 41.

⁷⁴W starożytnym Izraelu istniała możliwość, która pozwalała w przypadku braku męskiego potomka dziedziczyć najstarszej z córek (źródło - *Rodzina*, [w:] *Encyklopedia...*, dz. cyt., s. 94-95).

⁷⁵M. Majewski, dz. cyt., s. 79.

z braci był czerwony i pokryty owłosieniem. Warto zaznaczyć, że znaczenie tych słów – czerwony, to po hebrajsku *Edom*, natomiast owłosiony, to *sa'arr*, co jest bliskie innej nazwie dla Edomu – Seir⁷⁶. Kiedy przejdzie się do genealogii rodu Ezawa (Rdz. 36) będzie można dostrzec, że zamieszkał wraz ze swoimi licznymi żonami i potomstwem u podnóża gór Seir. Co ciekawe należy wspomnieć, iż ojciec Edomitów wziął sobie za żonę Chorytkę o imieniu Oholibama. Tekst trzykrotnie podaje, że była ona córką Any, syna Sibeona, syna władcy – Seira Choryty⁷⁷. Na temat Any można dowiedzieć się z tekstu, że znalazł gorące źródła gdy pasł owce swojego ojca. Tego typu wzmianka oraz powtórzenia linii genealogicznej Oholibamy mogą sugerować, że było to bardzo ważne małżeństwo. Zaciekawic może fakt wymieszania się rodziny reprezentowanej przez Ezawa z ludami żyjącymi u podnóża Seir. Jak już wcześniej było wspomniane związki z ludami niespokrewnionymi były zakazane. W przypadku Ezawa oznaczać będzie to dwie możliwości. Ojciec Edomitów mógł złamać znane wszystkim prawo albo związać się z ludem spokrewnionym z rodziną Abrahama, którą stanowiły ludy Seiru. Prawdopodobnie ustalenie, która z opcji jest prawdziwa będzie niemożliwe. Można jednak zostać zaskoczonym z innego powodu. Jest wielce prawdopodobne, że wymienieni w tekście Choryci to w rzeczywistości znani historycznie Huryci⁷⁸. Tego typu interpretacja jest bardzo możliwa, gdyż w historii poza przekazem biblijnym nigdzie nie spotyka się śladów Chorytów. Warto też zauważyć, że historyczni Huryci posiadali rozległe kontakty handlowe m.in. dotarli do wymienionego wcześniej Ugarit⁷⁹. Zatem istnieje możliwość, że historia o patriarsze nie mającym dziedzica z powodu bezpłodności żony zanieśli do Ugarit Huryci⁸⁰. Warto zaznaczyć, że istnieją liczne

⁷⁶L. Boadt, *Księga Rodzaju ...*, dz. cyt., s. 297.

⁷⁷W tekście biblii hebrajskiej możemy doszukać się pewnej sprzeczności, która ukazuje nam najpierw Oholibamę, jako córkę Any a wnuczkę Sibeona Chiwwity. Problem zaczyna się w od Rdz. 36,20, gdzie te same postacie zostały określone mianem Chorytów. Jedynym sensownym wyjaśnieniem takiego zjawiska jest uznanie, iż Chiwwici i Choryci to dwa różne określenia tego samego narodu. Nie jest rzeczą możliwą, że Izraelscy redaktorzy przykładający wielką uwagę do genealogii mogli popełnić tutaj błąd. Zdarzało się, że w niektórych przypadkach redaktorzy umyślnie dokonywali zmian aby odróżnić postać złą od dobrej – tak było w przodku Amona i Amosa. Tutaj prawdopodobnie przyczyna jest inna, niemniej nie posiadamy podstaw by stwierdzić, że chodzi o dwa różne narody (źródło - C. S. Keener, *Komentarz historyczno-kulturowy do Nowego Testamentu*, Warszawa 2000, s. 9). Należy też zwrócić uwagę, że współczesne przekłady tłumaczą słowo Chiwwita, jako Chetyta, co jest niewątpliwym błędem gdyż biblia Hebrajska jak i Septuaginta tłumaczą tą nazwę jako Chiwwita lub rzecz. w dop. lp. poj. Chiwijczyka (źródło – *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, red. R. Kittel, Stuttgart 1997, s.57; LXX, C.L. Brenton, *The Septuagint with Apocrypha Greek and English*, London 1851, s. 47).

⁷⁸M. Popko, *Huryci*, Warszawa 1992, s.98.

⁷⁹M. Majewski, dz. cyt., s. 8, 19.

⁸⁰Między XIII-XII wiekiem przed Chr. zostało podbite Ugarit, co oznacza, iż jego kultura musiała rozwijać się długo wcześniej (źródło – M. Żydek, *Egipt*, [w:] *Starożytność*, red. L. Tomczak. nr. 01.2011, s. 10). Ważna informacja dotyczy samego Ugarit, którego najstarsze warstwy datuje się już na VII tysiąclecie przed Chr., co oznacza, że miasto istniało już w okresie neolitu. Swoją złotą wiek i rozkwit przeżywało w XXI – XVI przed Chr., czyli dokładnie za czasów Patriarchalnych (źródło - M. Majewski, dz. cyt., s. 14).

podobieństwa między językiem hebrajskim i ugaryckim. Są one do siebie tak bardzo zbliżone, że wiele z nieznanych słów hebrajskich zostało wyjaśnione dzięki ich ugaryckim odpowiednikom. Należy też powiedzieć, że języki aramejski, hebrajski i ugarycki zostały zaliczone do tego samego grona północno-zachodnich języków semickich⁸¹. Może to oznaczać, że powyższe narodowości wywodzą się z jednego wspólnego rdzenia. Ze stuprocentową pewnością stwierdza się, że posiadały one między sobą dobry kontakt, czego opis pośrednio można znaleźć w rodowodzie Ezawa. Dodatkowych dowodów potwierdzających kontakty patriarchów z Hurytami można doszukać się w źródłach archeologicznych. Przykładem mogą być dokumenty z Nuzi, Huryckiego miasta, które nawiązują do wielu biblijnych zwyczajów. Na samej podstawie dokumentów znalezionych w Nuzi można spróbować przesunąć okres patriarchów na II tys. przed Chr., a coraz liczniejsze świadectwa ich obecności w ojczyźnie Abrahama mogą być dowodem na to, że byli oni spokrewnieni z Hebrajczykami (hâbiru). Usprawiedliwiłoby to w pewien sposób poczynania Ezawa dotyczące łączenia się z Chorytami żyjącymi u podnóża Seir⁸².

Niemniej należy zaznaczyć, iż interesującym faktem w życiu starszego z synów Izaaka, jest przejście z układu rodzinnego do państwowości. Ezaw bez wątpienia stworzył nie tylko silną rodzinę ale państwo, o którym usłyszymy niejednokrotnie na kartach ST. Niezależnie od tego czy Edomici faktycznie pochodzą od patriarchy Abrahama, to biblia ukazuje nam przekształcenie się z układu rodziny do struktur państwowości. Jest to kolejny z ważnych elementów biblijnego obrazu rodziny, której celem wydaje się, że jest nieustanny wzrost.

2.7 Podsumowanie

Drugi rozdział ukazuje nieustanny rozwój i wzrost rodziny. Można tutaj dostrzec wypełnianie się Bożej obietnicy, która została dana Abrahamowi. Tworząca się narodowość i tożsamość rodu Abrahama ukazana jest na tle innych kultur, wzajemnych relacji i powiązań jakie łączą patriarchów z ościennymi ludami. Jak się okazuje koniugacje rodzinne stanowią jeden z ciekawszych elementów drugiego rozdziału. Związki z tajemniczym ludem żyjącym u podnóża Seiru i nakaz endogamii wydają się dawać wiele powodów do różnych spekulacji. Dochodzą do tego związki i pokrewieństwa ludem Ammonitów, Ismaelitów i Moabitów Z drugiej strony tekst bardzo wyraźnie pokazuje, jak wiele w zawartym przymierzu zależy od człowieka. Bóg ukazuje swoją wierność i wrywa z każdej opresji lud, który sobie upodobał,

⁸¹C. L. Seow, *Ugarycki*, [w:] *Słownik wiedzy...*, dz. cyt., s. 785-787.

⁸²B. L. Eichler, *Tabliczki z Nuzi* [w:] *Słownik wiedzy...*, dz. cyt., s. 754-755.

pod warunkiem, że wypełnia on Jego wolę. Należy zwrócić uwagę na aspekt wierności i poddania człowieka wobec Boga, bez którego nie można absolutnie mówić o jakimkolwiek przymierzu. Można to zaobserwować na przykładzie endogamii praktykowanej przez kolejne pokolenia (Izaak i Rebeka), wierność w narodziny długo wyczekiwanego potomka (Abraham), czy też monoteizm, który wyraźnie artykułuje tekst Księgi Rodzaju.

Rozdział III Czasy Jakuba patriarchy

3.1 Nowy patriarcha nadchodzi

Zostawiając Ugarit i powiązania Ezawa z innymi ludami bliskiego wschodu, czas przejść do postaci patriarchy Jakuba. Imię Jakub to skrócona forma imienia znaczącego – Niech Bóg chroni⁸³. Warto zaznaczyć, że istnieje gra słów z określeniem Jakub. Ponieważ brzmi ono jak hebrajskie pięta (‘aqeb) lub rzecz zakrzywiona⁸⁴. Pewnym jest, że tego typu nazewnictwo miało znaczenie, którego nie do końca rozumiemy. Warto tutaj przedstawić kolejny ważny fakt dotyczący życia rodziny. Mianowicie swoim potomkom nadawano imiona, które określały charakter dziecka, co można dostrzec na podstawie ww. nazw. Każde z nowonarodzonych dzieci zazwyczaj otrzymywało nazwę dotyczącą jakiejś z ich cech charakteru. Wierzone też, że nadanie imienia będzie wpływać na przyszłe losy człowieka oraz da możliwość w jakimś stopniu kontroli nad potomkiem⁸⁵. Elementem kluczowym dla historii Jakuba jest wykupienie pierworództwa i kradzież błogosławieństwa ojca. Dotyka się tutaj ważnej sfery życia rodziny w Księdze Rodzaju, którą było dziedzictwo. W normalnej sytuacji pierworodnemu z synów Izaaka powinna przypaść podwójna część majątku. Bycie pierworodnym wiązało się z dziedziczeniem około 2/3 tego, co przypadało na dziecko w wypadku dwóch potomków⁸⁶. Nie możemy się też dziwić, że Ezaw rozgniewał się na swojego młodszego brata, ponieważ sprzedawszy swoje pierworództwo stracił też błogosławieństwo. Podobne zdarzenie mogliśmy zaobserwować w Ugarit oraz przeczytać w poemacie o królu Kirte. Być może jest to jeden z ważniejszych dowodów wskazujący na kontakty z ludem Ugarit. Niemniej należy dostrzec, że tekst ukazuje jeszcze jeden element zewnętrzny. Historia wydaje się zawierać podobieństwa ze starą opowieścią ludową o sporze między myśliwymi a pasterzami⁸⁷, ponieważ jak będzie można zobaczyć w tekście, Jakub zwiąże się na stałe z pasterstwem. Ezaw już wcześniej został ukazany jako myśliwy.

W dalszej części tekstu znajduje się potwierdzenie tezy dotyczącej zawierania małżeństw rodowych. Izaak i Rebeka wysyłają Jakuba do Labana, brata jego matki mieszkającego obecnie w Charanie aby poją jedną z jego córek za żonę. Ciekawa wydaje się być wzmianka dotycząca Ezawa, który widząc negatywną reakcję ojca⁸⁸ związaną z żonami z

⁸³ *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu...*, dz. cyt., s. 73.

⁸⁴ L. Boadt, *Księga Rodzaju ...*, dz. cyt., s. 297.

⁸⁵ J. H. Walton, (...), *Komentarz...*, dz. cyt., s. 41.

⁸⁶ *Rodzina*, [w:] *Encyklopedia...*, dz. cyt., s. 95.

⁸⁷ L. Boadt, *Księga Rodzaju ...*, dz. cyt., s. 298.

⁸⁸ *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu...*, dz. cyt., s. 79.

Kanaanu, postanowił poślubić jedną z córek Ismaela⁸⁹. Należy zauważyć, że Ezaw posiadał już żony, o czym wspomina tekst. Oznacza to, że jego związek opierał się na rozbudowanej poligamii, na co wskaże jego rodowód. Kolejnym krokiem Jakuba jest podróż do ziemi przodków i kontynuacja praktykowanej endogamii.

Rdz 28 pokazuje kolejną ważną rzecz, dotyczącą życia rodziny. Jest nim Boże prowadzenie. Podczas snu Jakub widzi drabinę, która sięgała aż do nieba, po której wchodzili i schodzili Boży aniołowie. Tego typu sen można było odebrać, jako dobry omen ponadnaturalnego prowadzenia. Podobnie sytuacja miała się w momencie gdy Jakub wychodził od brata swojej matki – Labana (Rdz 31). Wyraźnie można zauważyć, że przepowiednia Pana lub wyroczni miała wpływ na czyny, których dokonywali ludzie w Księdze Rodzaju. Należy wspomnieć, że podobne obrazy można znaleźć w Akadyjskiej mitologii, gdzie schody z miejsca kultu prowadziły do bramy nieba⁹⁰.

3.2 Gdy zabraknie dziedzica

Należy dostrzec, że dziedzictwo przekazywane było w tamtych czasach uprawnionej do tego osobie⁹¹, którą jak można było dostrzec wcześniej był najstarszy syn. Natomiast jeśli chodzi o Labana można wysnuć śmiałą hipotezę. Rachela w Rdz 29 ukazana jest, jako pasterka. Tego typu sytuacja w tamtych czasach była olbrzymim wyjątkiem, który stosowany był w wypadku kiedy ród pozbawiony był męskiego dziedzica⁹². Brak męskiego potomka sygnalizuje, że na daną chwilę Labanowi zależało na tym aby zatrzymać przy sobie Jakuba. Warto wspomnieć, że wyprowadzka wraz z jego jedynymi córkami oznaczałaby, że dziedzicem będzie musiał zostać ktoś z najbliższych krewnych albo adoptowany sługa lub niewolnik. Nic dziwnego, że Jakub został przyjęty jak domownik. Był on bliskim krewnym a dodatkowo Laban mógł mieć nadzieję, że po przez mariaż małżeński zostanie spadkobiercą jego majątku⁹³. Warto zauważyć, że syn Rebeki nie posiadał żadnych zasobów materialnych, zatem nie mógł wnieść opłaty, która stanowiła zabezpieczenie bytu swojej żony na wypadek śmierci lub porzucenia⁹⁴. Było to bardzo mądre rozwiązanie dające gwarancje bezpieczeństwa

⁸⁹ Należy zwrócić uwagę, że imię córki Ismaela zamieszczone w Rdz 28,9 brzmi Machalat. W rodowodzie Rdz 36,4 nosi ona imię Basmat. Wyjaśnienie dotyczące różnic nazw i imion patrz przypis 77.

⁹⁰ J. H. Walton, (...), *Komentarz...*, dz. cyt., s. 44.

⁹¹ J. R. Porter, *Dziedzictwo [w:] Słownik wiedzy...*, dz. cyt., s. 127.

⁹² J. H. Walton, (...), *Komentarz...*, dz. cyt., s. 45.

⁹³ Tego typu teoria jest tylko hipotezą, gdyż w Rdz 31 wyraźnie określone jest, że Laban miał męskich potomków w momencie wyprowadzki Jakuba. Można przypuszczać, że urodzili się oni w trakcie pobytu syna Izaaka, co wskazywałoby, że mogli mieć momencie, kiedy wspomina o nich tekst maksymalnie 20 lat.

⁹⁴ *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu...*, dz. cyt., s. 81.

plci pięknej na wypadek rodzinnej tragedii⁹⁵. Wiele wskazuje na to, że praca Jakuba kosztowała dwukrotnie więcej. Oznacza to, że patriarcha przepłacił za nabycie swoich żon, chyba, że weźmie się pod uwagę koszty utrzymania samego siebie przez 20 lat. Wtedy praca syna Izaaka stanie się współmierna do majątku jaki nabył.

Inne ciekawe zjawisko zaobserwować można w zwyczaju wydawania za mąż starszej z córek w pierwszej kolejności. Oszukanie Jakuba przez swojego teścia stanowi swoistą analogię do kradzieży błogosławieństwa, które przypadało dla Ezawa. W związku z tym, że kobieta miała zakrytą twarz podczas ślubu Jakub mógł się pomylić. Podobnie było z jego niedowidzącym ojcem⁹⁶ udzielającym błogosławieństwa. Co ważne Laban zrobił to w trosce o swój majątek i zgodnie ze zwyczajem, który do dzisiaj jest praktykowany przez niektóre ludy semickie. Takie zachowanie miało zapobiec przed utrzymywaniem córki, która była starą panną, chroniło ją przed zniewagą i konkurencją ze strony młodszej i atrakcyjniejszej siostry⁹⁷.

3.3 Nie mieczem lecz słowem

Brat Rebeki jak się okazuje był bardzo przebiegłym człowiekiem, podobnie jak Jakub. Ukazane przez autora postacie zdają się wskazywać swoim zachowaniem i podstępnością, że są ze sobą spokrewnione. Dowodem tego może być układ pozwalający stać się Jakubowi wolnym człowiekiem. Należy zaznaczyć, że patriarcha wraz ze swoją rodziną nie posiadając majątku i pracując u swojego krewnego nie miał praw, jako wolny obywatel w Mezopotamii⁹⁸. Jego jedyną nadzieją mogło być uniezależnienie, które dawało mu posiadanie trzody lub przejęcie dziedzictwa. W tekście możemy dostrzec, że Laban (Rdz 30,25-34) skorzystał na pracy Jakuba. Po raz kolejny zdaje się wchodzić w grę Boże błogosławieństwo, jakim otoczona została rodzina patriarchy. Należy wziąć też pod uwagę, że syn Izaaka był od samego początku pasterzem i wychowywał się w pasterskiej rodzinie, dlatego mógł znać wiele sposobów i sztuczek na powiększenie hodowli. Najciekawszym elementem, który Jakub wyniósł ze swojego domu lub nabył od okolicznych ludów jest wprowadzenie do rozrodu elementów magii sympatycznej. Polegała ona na tym, że potomstwo przyjmowało ubarwienie

⁹⁵Podobny zwyczaj możemy zaobserwować w tekstach z Nuzi, gdzie cena za oblubienice wynosiła od trzydziestu do czterdziestu syklów srebra. Dziesięć syklów srebra było typową roczną zapłatą dla robotnika. Oznaczało to, że wdowa lub porzucona kobieta otrzymywała rekompensatę pozwalającą utrzymać się od trzech do czterech lat (źródło - J. H. Walton, (...), *Komentarz...*, dz. cyt., s. 45).

⁹⁶*Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu...*, dz. cyt., s. 81.

⁹⁷J. H. Walton, (...), *Komentarz...*, dz. cyt., s. 46.

⁹⁸L. Boadt, *Księga Rodzaju ...*, dz. cyt., s. 300.

lub charakter przedmiotu, na który patrzeli się rodzice zwierząt podczas zbliżenia⁹⁹. Tekst (Rdz 31, 14-16) również zdaje się wskazywać, że Lea i Rachela zostały pozbawione zabezpieczenia majątkowego, które przypadało na kobiety w wypadku wydania za mąż¹⁰⁰. Oznacza to, że Laban potraktował swoje córki, jak rzecz, którą zwyczajnie sprzedał¹⁰¹. Jest to zrozumiały fakt, ponieważ posiadał w tamtym czasie już męskich potomków. Oznaczało to, że Jakub nie będzie dziedziczył dobytku swojego teścia. Posiadałby taką możliwość ze względu na bliskie pokrewieństwo¹⁰². Wszystko wskazuje na to, że warunki opuszczenia posiadłości teścia musiały być dla Labana bardzo korzystnym układem. Najwidoczniej sztuk nakrapianych, pstrych, czarnych, pręgowanych było znacznie mniej. Jakub zyskawszy wielki majątek w postaci trzody mógł wyruszyć bez przeszkód do swoich rodzimych ziem. Problem polegał na tym, że kiedy patriarcha zyskiwał, to jego teść tracił. W całej historii ponownie można zobaczyć Bożą opaczność, która czuwała nad synem Rebeki. W normalnych sytuacjach ucieczka skończyłaby się krwawo a Jakub zostałby najprawdopodobniej poniżony i zgładzony. Boska interwencja w tej sytuacji zmieniła postawę Labana i spotkanie zakończyło się konfrontacją słowną.

Sama rozmowa zawiera w sobie wiele cennych informacji. Ukazuje ona, że Bóg, którego czcił Abraham był także Bogiem ojca Labana – Nachora¹⁰³. Tekst wyraźnie zaznacza bliskość religijną, jaka łączyła obie rodziny i uzasadnia zawieranie związków w myśl endogamii, jaka panowała w tamtym okresie. Dyskusja między obiema stronami kończy się ostatecznie zawarciem przymierza. Co ciekawe przypomina ono przymierze zawarte w XII przed Chr. Między Ramzesem II a Hattusilisem III. Na świadków wezwane zostały bóstwa i zjedzono tradycyjny rytualny posiłek, świadczący o zawarciu przymierza. Warto zaznaczyć, że ustanowione zostały między Jakubem a Labanem granice o czym mówi ustawienie kopców¹⁰⁴. Zabranie przez Rachelę bożków wskazuje na to, że rodzina Labana poza Bogiem swojego ojca Nachora, czciła też lokalne bóstwa opiekuńcze, które funkcjonowały jak wyrocznie¹⁰⁵. Potwierdza też istnienie możliwych sanktuariów innych Bogów, do którego jak wspomniano wcześniej Rachela mogła udać się poradę. Oznacza to, że rodziny żyjące w tamtym okresie były bardzo podatne na lokalne kultury a politeizm był czymś normalnym. Należy wziąć pod uwagę jeszcze jeden warunek przymierza, o którym można przeczytać w

⁹⁹ *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu...*, dz. cyt., s. 84.

¹⁰⁰ Patrz przypis 91.

¹⁰¹ J. H. Walton, (...), *Komentarz...*, dz. cyt., s. 47.

¹⁰² *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu...*, dz. cyt., s. 83-84.

¹⁰³ L. Boadt, *Księga Rodzaju ...*, dz. cyt., s. 300.

¹⁰⁴ J. H. Walton, (...), *Komentarz...*, dz. cyt., s. 48-49.

¹⁰⁵ L. Boadt, *Księga Rodzaju ...*, dz. cyt., s. 300.

wymienionych wielokrotnie dokumentach z Nuzi. Mowa tutaj o zakazie brania przez Jakuba innych żon. Prawdopodobnie miało to na celu ochronę praw i pozycji obecnych małżonek¹⁰⁶. Cały konflikt między dwoma domami kończy się pokojowo i bez rozlewu krwi.

3.4 Kain i Abel czasów patriarchalnych

Powrót Jakuba w rodzinne strony oznacza konfrontację ze swoim pokrzywdzonymi i oszukanym wcześniej bratem. Całość tekstu wydaje się posiadać chiastyczny układ¹⁰⁷. W tym wypadku dostrzega się go w ponownym doświadczeniu anielskiej teofanii¹⁰⁸, po przez spotkanie z boskimi wysłannikami¹⁰⁹. Jakub jak zwykle wykazał się niezwykłą przebiegłością posyłając z przodu dar dla swojego brata. Chcąc przeżyć i wyjść zwycięsko ze starcia uknuł fortel, który miał za zadanie spowolnienie poruszania się brata. Polegał on na przyjęciu darów, które miały osłabić jego czujności, ułaskawić go i przekupić najemników. Jak widać cena pokoju, którą był wstanie zapłacić była wysoka. Analogicznie można przyrównać ją do daru złożonego przez miasto Hindanu królowi Asyryjskiemu w IX w. przed Chr¹¹⁰. Ta biblijna historia ukazuje, że zwycięstwo jest możliwe bez użycia siły. Niemniej dary patriarchy były zbędne gdyż Ezaw okazał swojemu bratu wiele serdeczności i spotkanie posiadało charakter pojednania dwóch skłóconych rodzin¹¹¹. Paralelnie można historię dwóch braci przyrównać do Kaina i Abela z tą różnicą, iż potomkowie Izaaka doczekali się pozytywnego zakończenia.

3.5 Gdy nowy naród powstaje

Jedna z historii opisuje ciekawe wydarzenie. Sychem syn Chamora Chiwwity¹¹² porywa i gwałci córkę Jakuba i Lei (Rdz 34). Pomimo złego czynu, jaki popełnił postanowił związać się na stałe z rodziną patriarchy. Należy zauważyć, że gwałt był w czasach biblijnych zbrodnią o wielkim znaczeniu. Kobieta niezamężna ani niezaręczona po utracie dziewictwa przez gwałt, traciła znacząco na wartości. W niektórych kulturach gwałciiciel zobowiązany był do ożenienia się ze swoją ofiarą lub zapłacenia kuriozalnie wysokiej ceny za hańbę jakiej

¹⁰⁶J. H. Walton, (...), *Komentarz...*, dz. cyt., s. 48-49.

¹⁰⁷ Można to zaobserwować w przypadku relacji Jakuba i Ezawa Rdz 25,19-34 , 33,1-20; 27,1-46 ; 28,19. Doświadczeniu teofanii 28,1-30; 32,1-32. W opowiadaniu o Jakubie i Labanie 29,1-30; 30,25-31,55.

¹⁰⁸L. Boadt, *Księga Rodzaju ...*, dz. cyt., s. 300-301.

¹⁰⁹ Wcześniej w Rdz 28 widział anioły wchodzące i schodzące z nieba po drabinie, w Rdz 32 napisane jest, że spotkali go aniołowie.

¹¹⁰J. H. Walton, (...), *Komentarz...*, dz. cyt., s. 48-49.

¹¹¹*Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu...*, dz. cyt., s. 89.

¹¹²Zależności między Chiwwitami a Chorytami i Hurytami opisane zostały w rozdziale drugim. Wiele wskazuje na to, że można ich łączyć jako jeden naród (źródło - *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu...*, dz. cyt., s. 90).

doznawała kobieta¹¹³. W tekście biblijnym widać bardzo ciekawe zjawisko, gdyż Sychem zakochał się w swojej ofierze. Cena obrzezania, jaką zgodził się zapłacić Chamor i jego syn zdaje się być bardzo wysoka. Obrzezanie całego narodu wiązało się z czasową niedyspozycją bojową dorosłych mężczyzn. Synowie Jakuba podobnie, jak Odyseusz w *Iliadzie* i *Odysei* Homera postanowili zawalczyć o swoją siostrę wykorzystując podstęp i czasowe osłabienie wroga¹¹⁴. Zemsta za zniewagę, jaką ponieśli biblijni Chiwwici¹¹⁵ była straszliwa. Tekst wskazuje na to, że Jakub nic nie wiedział o poczynaniach swoich synów. Symeon i Lewi działali na własną rękę o czym mówi Rdz. 34,30. Jest to reakcja, co najmniej zastanawiająca, ponieważ wydaje się, że Jakub, jako głowa rodu powinien coś na ten temat wiedzieć. Tymczasem z tekstu wynika, że czyn jego synów postawił go w trudnym położeniu. Po raz kolejny w tekście można znaleźć analogię do mitów i historii zapisanych przez inne kultury. Warto zauważyć, że władza głowy rodziny nad swoimi potomkami zaczyna spadać. Można to zaobserwować już za czasów Izaaka i oszustw, jakie dokonał Jakub. Tym razem widoczne są postacie niezasubordynowane, którymi stali się Symeon z Lewi. Sam czyn jakiego dopuścił się Sychem był straszliwy lecz kara, jaką poniósł jego ród była jeszcze bardziej przerażająca. Wydaje się, że tekst biblijny powolnymi krokami zaczyna ukazywać przekształcanie się struktur rodzinnych w narodowość. Cała rodzina zaczyna posiadać wspólne cele, gotowa jest do obrony i walki za zdefiniowane wcześniej interesy oraz odczuwa silną przynależność¹¹⁶. Obserwację tego typu zachowań można dostrzec już w przypadku Abrahama walczącego o odbicie z rąk wroga bratanka Lota. Należy się zatem zastanowić, czy tekst biblijny nadal opisuje rodzinę, czy może mowa jest już o narodowości.

3.6 Józef w kręgach rodzinnych

Historia Józefa opisana została w Rdz 37. Wydaje się, że po raz kolejny tekst ukazuje pewnego rodzaju tendencyjności. Na pierwszym planie znajduje się młodszy z synów, który miał panować nad swoimi starszymi braćmi. Podobne zjawisko można zaobserwować po części u Abrahama, w pełnym wymiarze u Izaaka a teraz u Jakuba – Izraela. Było to bardzo nietypowe, jak na tamte czasy, ponieważ jak zostało już powiedziane, to starszy otrzymywał największą część dziedzictwa¹¹⁷. Otrzymywał błogosławieństwo ojca, co oznaczało, że to on

¹¹³J. H. Walton, (...), *Komentarz...*, dz. cyt., s. 51.

¹¹⁴Homer, *Iliada*, przekł., F. K. Dmochowski, s. 31; Homer, *Odyseja*, przekł., L. Siemieński, Gdańsk 2000, 88.

¹¹⁵Chiwwici, którzy są opisani w tej historii – Sychem i Chamor nie znajdują nigdzie miejsca w genealogii Ezawa z Rdz 36. Nie byli wymienieni, jako naczelnicy rodów i najprawdopodobniej nie łączyło ich żadne pokrewieństwo z rodziną, którą w związku wszedł starszy z synów Izaaka.

¹¹⁶<http://encyklopedia.pwn.pl/haslo.php?id=3945889>

¹¹⁷*Rodzina*, [w:] *Encyklopedia...*, dz. cyt., s. 95.

będzie posiadał wszelkie predyspozycje do panowania nad swoimi młodszymi braćmi¹¹⁸. Można też zauważyć, że wielkie znaczenie dla ludzi tamtych czasów miały sny. W starożytności uważano, że pochodzą one od bóstw, które komunikują się ze śmiertelnikami w taki sposób¹¹⁹. Nie można się dziwić, że bracia Józefa rozgniewali się na niego. Kwestie snów traktowano wtedy bardzo poważnie. Józef wybijając się ponad szereg stał się wrogiem dla swojego rodzeństwa. Przeciwno niemu przemawiała jeszcze jedna rzecz. Jako jedyny z całego potomstwa był synem zrodzonym przez Rachelę. Szata, którą otrzymał Józef od ojca była kolejnym argumentem budującym nienawiść. Wiele wskazuje na to, że dawała ona Józefowi władzę i przywileje, co potwierdzałoby, że ojciec upodobał sobie go, jako swojego następcę¹²⁰. Ciekawym zjawiskiem jest ocalenie życia Józefa. Wydaje się, że pozbywając się konkurencji przez śmierć byłoby najlepszym rozwiązaniem. Tymczasem jak, widać w tekście wrzucono go do pustego zbiornika służącego do przechowywania deszczówki¹²¹, tego typu zbiorniki czasami służyły do przetrzymywania więźniów (Jr 38, 6-13). Można przypuszczać, że zabójstwo brata wiązałoby się z klątwą. Być może Jakub mógł przekazać synowi błogosławieństwo podobne do tego, które otrzymał sam od ojca (Rdz 27). Wiązało się ono z przekleństwem każdego, kto skrzywdziłby patriarchę. Niewykluczone, że podobnie mogło być z Józefem. Sprzedaż go Ismaelitą¹²² była najlepszym rozwiązaniem, ponieważ chroniła przed konsekwencjami przekleństwa. Cała historia nabiera wiarygodności, gdyż w starożytności półwysep synajski był przecinany przez różne szlaki handlowe. Zazwyczaj takie karawany wiozły z sobą kadzidło i niewolników¹²³. Na taką karawanę natrafili synowie Jakuba.

3.7 Tamar i boska sprawiedliwość

Tamar jest jedyną kobietą opisaną w Księdze Rodzaju, o której wspomina rodowód w Nowym Testamencie. Mateusz już w trzecim wersecie nawiązuje do kobiety imieniem Tamar (*palma*)¹²⁴. Jej historia jest umiejscowiona w nietypowym momencie bo, jak można zauważyć

¹¹⁸J. R. Porter, *Dziedzictwo* [w:] *Słownik wiedzy...*, dz. cyt., s. 127.

¹¹⁹*Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu...*, dz. cyt., s. 95.

¹²⁰J. H. Walton, (...), *Komentarz...*, dz. cyt., s. 54.

¹²¹*Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu...*, dz. cyt., s. 96.

¹²²Biblijny przekaz zawiera pewną nieścisłość. Rdz 37, 27-28 podaje informacje, że karawana należała do Ismaelitów, lecz Józef sprzedany został kupca Midiańskim. Niedorzecznością jest podawanie tekstu, jako przekazu łączącego dwie różne tradycje. Raczej tekst wydaje się sugerować związki między dwoma narodami (źródło - *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu...*, dz. cyt., s. 97). Możliwe, że karawana należała do Ismaelitów, wśród których znajdowali się kupcy Midiańscy. Niewykluczone, że karawana ochraniana przez wojska Ismaelitów.

¹²³J. H. Walton, (...), *Komentarz...*, dz. cyt., s. 54.

¹²⁴*Tamar*, [w:] *Leksykon Biblijny*, F. Rienecker, G. Maier, Warszawa 2001, s. 806.

między sprzedaniem do niewoli Józefa, a zakupieniem go przez Potyfara w Egipcie. Tekst wydaje się być wtrętem do historii o synu Racheli i nie ma z nią bezpośredniego związku. Być może chodzi tutaj o ukazanie powiązań Judy z Kananejczykami¹²⁵. Tradycja żydowska uznaje cały incydent za grzech Judy, natomiast Tamar oceniona została, jako kobieta prowadzona przez Ducha Bożego¹²⁶. Z tekstu wynika, że była ona żoną Era, syna Judy, który zmarł, ponieważ nie podobał się Bogu. Według najprawdopodobniej praktykowanego już wtedy prawa lewiratu¹²⁷, Onan zobowiązany był do wzbudzenia potomstwa bratu, jednak nie wywiązał z obowiązku. Według tekstu biblijnego Onan widząc, iż potomstwo nie będzie należeć do niego, podczas współżycia z żoną swojego brata przerywał stosunek. Bogu takie postępowanie się nie podobało, dlatego poniósł karę, którą była śmierć.

Z tekstu wynika, że Juda potraktował Tamar jak wdowę. Prawda jest taka, iż nie mógł tego zrobić, gdyż żył jego trzeci syn. Pytanie, jakie należy, zadać, tyczyć się będzie późniejszego czynu Tamar. Czemu służył podstęp, którego się dopuściła, okłamując Judę i doprowadzając do poczęcia z nim dziecka? Bardzo możliwe, że była to zmyślna intryga uknuta tylko po to, aby złożyć ofiarę bogini płodności¹²⁸, Asztarte. Dowodem może być złożenie przez Judę kozłątka, które mogło być ceną za współżycie¹²⁹. Podobną sytuację można zaobserwować w Sdz 15,1, gdzie osobą składającą ofiarę był Samson. Tamar w wersecie 21 nazwana zostaje słowem “קדשה – kadesza“, które określało hierodule¹³⁰. Tamar nie była prostytutką, ale zachowywała się jak prostytutka¹³¹. Taka postawa miałaby oczywiście sens, gdybyśmy zestawili ją ze słowami Judy, świadczącymi, że Tamar była sprawiedliwsza od niego. To wyjaśnienie wydaje się być bliższe prawdzie, ponieważ pojmowanie świata wczesno-judaistycznego w tekstach zazwyczaj nie skupiało się na uczuciach i przeżyciach jednostek ale opisywało fakty mające znaczenie dla ogółu populacji. Jak wiadomo, szczególnie w czasach, Księgi Rodzaju, szanse na przeżycie miały tylko

¹²⁵Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu..., dz. cyt., s. 97.

¹²⁶L. Boadt, Księga Rodzaju, [w:] Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego, red. W. R. Farmer, s.1146.

¹²⁷*Prawo lewirackie* – (od łac. Levir- “szwagier”; hebr. jābam- ”pełnić obowiązki szwagra”), Jeśli mąż umarł, nie pozostawiając po sobie potomka, wdowa po nim zobowiązana była do poślubienia brata swojego zmarłego męża. Dziecko, które urodziło się z tego związku miało utrwalić, zachować pamięć o zmarłym. Jak pokazuje tekst biblijny, zwyczaj ten był praktykowany na długo przed powstaniem Prawa Mojżeszowego (Pwt 25,5, Rt 4,5). Było ono bardzo surowo przestrzegane w starożytności. Późniejsze ustawodawstwo złagodziło ten obowiązek zwyczajowy (T. M. Willis, *Prawo lewirackie*, [w:] *Słownik wiedzy...*, dz. cyt., s.620; S. Łach, dz. cyt., s. 472-473).

¹²⁸J. Conrad, *Das Alte Testament Mit Erklärungen nach der Übersetzung Martin Luthers*, Berlin und Altenburg 1982, s. 93; S. Łach, dz. cyt., s. 475.

¹²⁹S. Łach, dz. cyt., s. 475-476.

¹³⁰*Hierodula* – prostytutka świątynna, służyła celom sakralnym. Praktyka potępiona w Izraelu, ale funkcjonująca w państwach ościennych (J. Eisenberg, dz. cyt., s.167).

¹³¹Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu..., dz. cyt., s. 69.

rodziny lub inaczej mówiąc klany, w których skład wchodziły dalecy krewni, a nawet służba, powiększając predyspozycje militarne grupy¹³². Podobnie dzieje się w powyższej sytuacji, która posiada ogromne znaczenie dla rodziny Judy i całego Izraela, zwłaszcza, gdy spojrzysz na nią z perspektywy czasu.

Warto skupić uwagę na drugiej z możliwych interpretacji tego zdarzenia. W niektórych komentarzach można znaleźć, iż motywacje Tamar były powodowane przemożnym pragnieniem posiadania dziecka, ze względu na instynkt macierzyński¹³³. Niestety, badając interesującą nas perykopę, nie możemy uzyskać jednoznacznej odpowiedzi. Jedyną linią obrony dla powyższego twierdzenia wydaje się być odwołanie do kobiecej natury. Z biologicznego punktu widzenia każda zdrowa kobieta powinna nosić w sobie pragnienie posiadania dziecka. Taka interpretacja jest bardzo wątpliwa, ponieważ nie wskazują na nią żadne świadectwa tekstowe¹³⁴.

Czytając rodowód znajdujący się w Ewangelii Mateusza, można być pewnym jednego – Kananejka Tamar znalazła swoje miejsce w genealogii Zbawiciela. Zwróćmy uwagę na dwa szczególne fragmenty znajdujące się w całej historii. Wersety siódmy i dziesiąty mówią o tym, że dwaj synowie Judy nie podobali się Bogu, dlatego zginęli. Juda, nie wiedząc o postępowaniu swoich synów, mógł sądzić, że na Tamar ciąży jakaś klątwa¹³⁵. Z Bożej perspektywy wyglądało to inaczej. Nigdzie nie jest napisane, że Tamar nie podobała się Bogu lub zgrzeszyła. Może to oznaczać, że dopełniła ona wszelkiej sprawiedliwości. Ponieważ jak powiedział Juda: *Ona jest sprawiedliwsza ode mnie, bo przecież nie dałem jej za żonę mojemu synowi Szelli* (Rdz 38, 26).

Zatem można przypuszczać, że to właśnie sprawiedliwość Tamar sprawiła, iż Bóg włączył ją do swojego planu zbawienia. Pytanie, jakie można postawić brzmi: względem, jakiej wiary Tamar okazała się sprawiedliwa? Boga Judy czy Asztarte? Jeśli weźmiemy pod uwagę pierwszą z opcji, zobaczymy, że Tamar była zaznajomiona z prawem lewiratu – świadczy o tym fakt, iż poślubiła Onana. Problem polega na tym, że Juda nie miał zamiaru wydawać ostatniego syna za Tamar, a do tego zobowiązywało prawo. Kobieta postąpiła przeciwko zasadom, Boga Judy. Z tego powodu nie można uznać Tamar za sprawiedliwą, ponieważ będąc cudzołożnicą grzeszyła przeciwko Bogu¹³⁶.

Inaczej wygląda sytuacja sprawiedliwości Tamar wobec Asztarte. Jej obowiązkiem

¹³²Rodzina, [w:] *Encyklopedia...*, dz. cyt., s. 94.

¹³³C. Schedl, *Historia Starego Testamentu. Lud Bożego Przymierza*, Tuchów 1996, t. 2, s. 72.

¹³⁴S. Łach, *dz. cyt.*, s. 475.

¹³⁵*Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu...*, dz. cyt., s. 98.

¹³⁶W. Barclay, *Ewangelia św. Mateusza*, Warszawa 1977, s. 26-27.

było posiadanie dziecka na chwałę swojej bogini. Dodatkowo można dostrzec, iż Tamar nie bała przebrać się za hierodule, co świadczy o przywiązaniu do swojego kultu. Te fakty mogą okazać się kluczowe do tego, aby stwierdzić, iż Tamar cały czas była wierna swoim przekonaniom. By wypełnić swój obowiązek, nie bała się zaryzykować swojej reputacji, a nawet życia¹³⁷. Co do samej Kananejki warto wspomnieć, że narodziny potomstwa, które go ojcem był Juda, stanowią analogię do narodzin Ezawa i Jakuba¹³⁸. Fares i Zyra rodzą się w podobny sposób, co zdaje się wskazywać na związek z rodem Abrahamowym.

Podsumowując, można stwierdzić, że Juda, mówiąc o sprawiedliwości Tamar, miał na myśli jej postawę wobec obowiązującego ją prawa. Ona, w przeciwieństwie do Judy, wypełniła obowiązujące ją prawa. Juda nie zamierzał dostosować się do lewiratu. Dlatego okazał się niesprawiedliwy wobec własnych przekonań i Boga. Można przypuszczać, że to właśnie ośmieszająca Judę postawa Tamar doprowadziła do tego, iż jej czyn spodobał się Bogu. Kobieta ufała do końca, a Juda zwątpił. Być może to właśnie wierność i poświęcenie Kananejki doprowadziło do tego, że znalazła swoje miejsce w rodowodzie. Co więcej, jej syn Fares jest przodkiem Dawida. Jak można dostrzec, zamysł Boży objawia się niekiedy dopiero w następnych pokoleniach i można go odczytać z perspektywy czasu¹³⁹. W wypadku Tamar jej sprawiedliwość została doceniona i uznana przez Boga¹⁴⁰.

3.8 Podsumowanie

Cała historia już kolejny raz pokazuje jak wielkie znaczenie posiada dziedzictwo w biblijnej rodzinie. W wypadku synów Izaaka gra toczyła się o władzę nad tworzącym się narodem, który wybrał sobie sam Bóg¹⁴¹. Warto zaznaczyć, że w tekście można dostrzec wszystkie wcześniej wymieniane aspekty. U każdego z braci występuje poligamia, ukazana jest moc słowa (błogosławieństwa, zawieranie przymierza), podkreślona jest waga i znaczenie potomstwa. Warto wspomnieć, że tekst w wielu miejscach należy odwołać do istniejących na bliskim wschodzie historii z Nuzi, Ugarit i innych dokumentów państwowych. To co najbardziej zastanawia to treść, która ukazuje elementy tworzącej się narodowości i wypełnianie Bożej obietnicy. Treść Księgi Rodzaju doskonale koresponduje ze znaleziskami archeologicznymi na bliskim wschodzie. Wiadomo, że figurki prawdopodobnie takie, jak te

¹³⁷J. Conrad, *dz. cyt.*, s. 93.

¹³⁸S. Łach, *dz. cyt.*, s. 477.

¹³⁹*Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu...*, *dz. cyt.*, s. 99.

¹⁴⁰L. Boadt, *Księga...*, *dz. cyt.*, s. 323.

¹⁴¹J. R. Porter, *Dziedzictwo [w:] Słownik wiedzy...*, *dz. cyt.*, s. 127.

które ukradła Rachel, były już wytwarzane VII w. przed Chr.¹⁴² i mogły być obrazem bóstw opiekuńczych lub przedstawiać swoich przodków¹⁴³. Duży nacisk należy położyć na związki z ludami ościennymi. Tekst ukazuje, że zachowania postaci Księgi Rodzaju nie są autorskimi pomysłami ale odzwierciedleniem praw i zasad panujących na bliskim wschodzie. Głównym problemem tekstu wydaje się być obraz relacji Ezawa z Jakubem. Motyw rywalizacji między braćmi przeplata się przez całe opowiadanie. Nawet podczas pobytu Jakuba u Labama nie trudno dostrzec analogie i odwołania do oszustw, jakich dopuścił się młodszy z braci. Ostatecznie nie wiadomo do końca dlaczego Ezaw postanowił pojednać się z bratem. Mimo, przeważającej siły militarnej, przypuszczalnie licznych kontaktów dyplomatycznych, mógł zniszczyć swojego brata w każdej dziedzinie, od ekonomii po siłę militarną. Tekst wydaje się sugerować, że to Bóg w swojej suwerenności podjął decyzję o wyborze Jakuba.

¹⁴²M. Majewski, dz. cyt., s. 79.

¹⁴³J. H. Walton, (...), *Komentarz...*, dz. cyt., s. 48.

Zakończenie

1. Rodzina Kluczem Księgi Rodzaju

Wiele tekstów biblijnych ukazuje życie rodzinne, jednak żadna z ksiąg ST lub NT nie poświęca jej życiu tyle, co Księga Rodzaju. Swoją obszernością i bogactwem historycznym i kulturowym wprowadza ona czytelnika w świat tego, co w życiu każdego człowieka powinno być jedną z najważniejszych wartości – rodziny. Wydaje się, że nie bez powodu Biblia poświęca tyle uwagi na życiu rodzinnemu. Pokazuje ona wartość i więzy, które łączą domowników, siłę grupy w obliczu niebezpieczeństw i mozoł codziennego życia. Tylko kiedy domownicy trzymają się razem, żyjąc w jedności i spójności mogą coś osiągnąć. Jednak i to do końca nie gwarantuje sukcesu biblijnej rodzinie. W ciągłości całej historii o początkach wielkiego narodu jest jeszcze jeden element, który nie ma prawa być pominięty. Bóg, który wyratowuje z każdej sytuacji, opresji i prowadzi, w nieznaney człowiekowi mądrości¹⁴⁴. Należy zwrócić uwagę, że Bóg swoją opiekę otacza nad całą rodziną, nawet jeśli tekst wskazuje, że teofanii doświadcza tylko głowa rodu. Doskonale widać, że korzyści rozciągają się na wszystkich domowników i nad każdym roztoczona zostaje Boża opieka. Warto zauważyć jeszcze jedną rzecz. Tekst już od samego początku wskazuje na to, że człowiek nie jest zdolny do funkcjonowania w samotności. Widzimy to od czasów Adama aż do momentu wejścia do Egiptu. Życie w samotności było czymś przerażającym i nienaturalnym, dlatego posiadanie potomstwa stało się nadrzędnym nakazem kierowanym przez Boginie Asztarte, jedyną szansą na spokojną starość, nadzieją na zachowanie ciągłości rodu. To właśnie słowo ród posiada ogromne znaczenie, gdyż rodzina Księgi Rodzaju w zamyśle Bożym miała stworzyć ogromne struktury narodowościowe, które stanowić będą podwaliny pod późniejsze państwo.

2. Jednolitość kulturowa i historyczna

Obraz rodziny w Księdze Rodzaju dostarcza szereg informacji dotyczących historii i kultury, jaka panowała w starożytności. Wszystkie zachowania, zwyczaje i tradycje, jakie ukazuje tekst wydają się korespondować z zachowaniami ludów ościennych, czego dowody dostarcza nam archeologia¹⁴⁵. Warto powiedzieć, że całość tekstu tworzy spójny i jednolity materiał, który wydaje się idealnie do siebie pasować. Jak można zauważyć w omówionych aspektach życia rodzinnego przez cały czas przewijają się te same zasady, prawa,

¹⁴⁴ G. v. Rad, *Teologia Starego Testamentu*, Warszawa 1986, s. 18-19.

¹⁴⁵ J. H. Walton, (...), *Komentarz...*, dz. cyt., s. 2.

uwarunkowania. Wskazuje to na wspólny rdzeń, który łączy ze sobą ludy zamieszkujące starożytny bliski wschód. Księga Rodzaju w połączeniu z znaleziskami archeologicznymi dostarcza wielu dowodów na to, że życie kulturowe i rodzinie każdej z narodowości było ze sobą ściśle powiązane. Wskazują na to odwołania do znalezisk z Nuzi, Ugarit, kodeks Hammurabiego, Lipit-Ishtar, czy nawet pewne powiązania z takimi dziełami jak Iliada i Odyseja. Obraz rodziny ST można odczytywać dwuwarstwowo, jako dzieło niosące ze sobą wartości teologiczne lub historyczno-kulturowe, na co przybywa dowodów z każdym rokiem¹⁴⁶.

¹⁴⁶ Tamże, s. 3.

Bibliografia

Słowniki, leksykony i encyklopedie

1. *Encyklopedia biblijna*, red. Achtemeier P. J., Warszawa 2004.
2. *Encyklopedia Kościelna a – baranek*, t. I, red. Michał Nowodworski, Warszawa 1873
3. *Encyklopedia Kościelna rytuał - Seleucja*, t. XXIV, red. Michał Nowodworski, Warszawa 1900.
4. Northcott C., *Słownik biblijny dla dzieci i rodziców*, Warszawa 1996.
5. *Religia. Encyklopedia PWN*, red. Gadacz T, Milerski B., Warszawa 2001, t.1.
6. *Religie Świata Encyklopedia PWN wierzenia bogowie święte księgi*, red. Kaczorowski B., Warszawa 2006.
7. *Słownik wiedzy biblijnej*, red. Metzger B. M., Coogan M. D., Warszawa 1996.

Opracowania

1. Conrad J., *Das Alte Testament Mit Erklärungen nach der Übersetzung Martin Luthers*, Berlin und Altenburg 1982.
2. Barclay W., *Ewangelia św. Mateusza*, Warszawa 1977, t. 1.
1. Eisenberg J., *Kobieta w czasach Biblii*, Gdańsk 1996.
2. *Encyklopedia Biblii. Źródła, historia, tradycja*, red J. Drane, Warszawa 2000.
3. Grzesik J., *Chronologia Biblijna porównana z orientalną, żydowską i chrześcijańską*, Lubin 2006.
4. Homer, *Iliada*, przekł. F. K. Dmochowski, Gdańsk 2000.
5. Homer, *Odyseja*, przekł., L. Siemieński, Gdańsk 2000.
6. Jańczuk L., *Wstęp do Starego Testamentu*, b.m i d.w.
7. Jezierska E., *Kobiety w Starym Testamencie (przykłady wybrane)*, Papieski Wydział Teologiczny, Wrocław b.d.w.
8. Keener C. S., *Komentarz Historyczno-Kulturowy do Nowego Testamentu*, Warszawa 2000.
9. Łach S., *Księga Rodzaju. Wstęp – przekład z oryginału, komentarz*, PŚST, Poznań 1962, t. 1, cz. 1.

10. Majewski M., *UGARIT – historia, literatura, język na tle biblii Starego Testamentu*, Kraków 2010
11. Maliszewski T., Cieślak J., *W cieniu piramid* [w:] *Gazeta Wyborcza, Olsztyn, nr. 49*, 27.02.1999.
12. *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego*, red. Farmer W. R., Warszawa 2001.
13. Popko M., *Huryci*, Warszawa 1992
14. Rad G. von, *Teologia Starego Testamentu*, Warszawa 1986.
15. Ryken L., Wilhoit J.C., *Słownik symboliki biblijnej*, Warszawa 1996.
16. Schedl C., *Historia Starego Testamentu. Lud Bożego przymierza*, Tuchów 1996, t. 2.
17. *Starożytność*, red. L. Tomczak. nr. 01/2011.
18. Walton J. H., Matthews V. H., Chavalas M. W., *Komentarz Historyczno Kulturowy do Biblii Hebrajskiej*, Warszawa 2005

Przekłady źródeł

1. *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, red. R. Kittel, Stuttgart 1997
2. Brenton C. L., *The Septuagint with Apocrypha Greek and English*, London 1851.
3. Charles R.H., *Book of Enoch*, Oxford 1995.
4. *Kodeks Hammurabiego*, przek. Marek Stępień, Warszawa 1996.
5. Steele F. R., *The Code of Lipit – Ishtar*, Philadelohia 1948.
6. *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Najnowszy przekład z języków oryginalnych z komentarzem*, Częstochowa 2009.

Internet

1. <http://www.edpsycinteractive.org/topics/conation/maslow.html>
2. <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo.php?id=3945889>